

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt/ Volume 9 Sayı/ Issue 22 Ağustos/ August 2020 s. 120-155
DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut338>
Mainz-Almanya/ Germany

Araştırma Makalesi/ Research Article

Türkiye Türkçesinde Karşıtlık İşlevli Söz Dizimsel Yapılar¹

Syntactic Structures With Antonym Function in Turkey Turkish

Öz

Anlamın karşıtlığını tanımlamak için ortaya çıkan *karşıtlık* kavramı, 19. yüzyıldan itibaren dil bilimi alanında incelenmeye başlamıştır. Araştırmacılar tarafından çoğunlukla anlam bilimsel bir bakış açısıyla ele alınan kavram, yapılan çalışmaların yön değiştirmesiyle eş dizimlilik, söz dizimi gibi alanlarda da dikkat çekmeye başlamıştır. Bu araştırmacılar arasında karşıtlığı en kapsamlı olarak inceleyen kişi olan Steven Jones (2002), karşıtlık konusunda en fazla müracaat edilen nitelikli bir eser meydana getirmiştir. Bu çalışmada Steven Jones'un karşıtlık sınıflandırmasından yola çıkılarak yeni bir sınıflama önerilmiştir. Karşıtlık türlerinden bahsedilerek karşıtlık işlevli söz dizimsel yapılar, anlam bilimsel ve edimsel bir yaklaşımla incelenmiş ve bu yapılar; *ilgeç*, *bağlaç*, *ulaç* ve *tekrar grupları* olarak sınıflandırılmıştır. Karşıtlık işlevli söz dizimsel yapı çözümlemesi yapılarak 2018 yılındaki haberleri içeren bir gazete derleminden seçilen karşıtlık tümceleri, barındırdıkları karşıt sözcük çiftlerine göre belirlenen söz dizimsel yapılar ile ilgili başlıklar altına dâhil edilmiştir. Ayrıca karşıt sözcük çiftlerinin hangi karşıtlık türüne girdiği açıklanmıştır. Çalışmanın sonucunda karşıtlık ilişkilerinin sözcüksel ve söz dizimsel bir yaklaşımla değerlendirilmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: karşıtlık, karşıtlık türleri, söz dizimsel karşıtlık.

Abstract

The concept of *antonym*, which emerged to define the contrast of meaning, began to be studied in the field of linguistics since the 19th century. The concept of antonym, which is mostly dealt with by a scientific point of view by researchers, also attracts attention in areas such as co-occurrence and syntax when the studies are changed direction. Among these researchers Steven Jones (2002), who has examined the antonym in the most comprehensive way, has created a quality work that is the most used in antonym. In this study, a new classification is proposed based on the antonym classification of Steven Jones. By mentioning the types of antonym, syntactic structures with contrast function were classified and these structures of *subordinate*, *conjunction*, *gerundium* and *recurrency groups*. Contextual antonym structure analysis was performed and the antonym sentences selected from a newspaper review containing the news in 2018 was included under the titles related to the syntactic structures determined according to

Şerife SAZAK*

Başkent Üniversitesi, Ankara

Sorumlu Yazar/ Corresponding Author

* Dr. Öğretim Görevlisi
Başkent Üniversitesi Anadolu OSB MYO -
Makine Programı, Ankara-Türkiye.
Elmek: ssazak@baskent.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9537-2103>

Makale Geçmişi/ Article History

Geliş Tarihi: 29.03.2020
Kabul Tarihi: 06.04.2020
E-yayın Tarihi: 15.08.2020

¹ Bu makale, yazarın Prof. Dr. Erdoğan Boz danışmanlığında hazırlanan "Türkiye Türkçesinde Karşıtlık İşlevli Söz Dizimsel Yapılar" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

the antonym word pairs. In addition, it is explained which antonym type of antonym word pairs belong. As a result at the study, it was determined that antonym relations should be evaluated with a lexical and syntactic approach.

Keywords: antonym, types of antonym, syntactic antonym.

Giriş

Günlük hayatımızda aklımızdan geçen düşüncelerden tutun da seçtiğimiz kıyafetler, aradığımız adresler ve çektiğimiz fotoğraflara kadar birçok alanda aktif olarak kullandığımız zıt ya da karşıt kavramları, Türk dili alanında da önemli bir yer tutar. İnsan zihninin kurduğu nedeni tam olarak açıklanamayan gizli bağlantılar, karşıtlığın oluşmasında dikkat çeken noktalardan biridir. Bu bağlantıların kurduğu karşıtlık; felsefe, psikoloji gibi alanlarda tam olarak açıklanamazken dil bilimi alanında kapsamlı bir şekilde araştırılma ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Karşıtlık, bugüne kadar çoğunlukla anlam bilimsel bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Karşıtlık aslında anlam bilimsel olduğu kadar söz dizimsel ilişkilerin de dâhil olduğu bütüncül bir yapıdır. Dolayısıyla anlam bilimsel ilişkilerin meydana getirdiği karşıtlık bağlantılarının söz dizimsel bir düzeyde incelenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Karşıtlık kavramının tam anlamıyla ortaya konulabilmesi için bir derlem meydana getirilmesi uygun görülmüştür. İncelenecek verinin belirlenmesinde günlük hayattan örneklerin yoğunlukta olduğu yani ulaşılabilir bir evren olması ölçüt olarak kabul edilmiş, bu nedenle karşıtlık ilişkilerinin açık ve seçik olarak görülebildiği bir gazete derlemi, tarafımızca oluşturulmuştur. Gazete derlemi yalnızca 2018 yılına ait olan haberlerden oluşmaktadır. Ayrıca sağlık, magazin vb. haber türleri incelenmeye alınmayarak sadece ekonomi, eğitim, dünya, teknoloji, spor ve gündem haberleri derleme dâhil edilmiştir. Gazete haberlerinden oluşturulan derlemin kapsamı belirlenirken gerçek hayatla örtüşme, günlük hayatın farklı alanlarına hitap etme, argo ifadeleri barındırmama vb. unsurlara dikkat edilmiştir. Belgesel kaynak derlemesi yöntemiyle gazete derlemindeki ekonomi (Ek.), eğitim (Eğ.), dünya (D.), teknoloji (T.), spor (S.) ve gündem (G.) haberlerinden birer örnek seçilmiştir. Seçilen her tümcenin sonunda haber türü, yazar ve tarih bilgileri verilerek karşıtlık kuran örnekler tanıklanmıştır.

Akşehirli, eserinde karşıt sıfatları tümce düzeyinde gösterdikleri belirli bir sıklık ölçütüne göre inceleyerek bu oluşumları, *yapısal karşıtlık tetikleyicisi* şeklinde adlandırmıştır. Bu yapılar; X, Y şeklinde formülleştirilmiştir (2015: 248). Akşehirli'nin bu kodlama yöntemi, karşıtlık işlevli söz dizimsel yapıların tespitinde en uygun yöntemdir. Bu çalışmada da bu yöntem esas alınacaktır. Karşıtlık işlevli söz dizimsel yapıların altında karşıtlık ilişkisi kuran sözcük çiftlerini içeren tümceye yer verilmiştir. Böylelikle karşıtlığın kurulmasında etkili olan yapılar ve sözcük çiftleri bütüncül olarak değerlendirilmiştir. Tümcelerde, karşıtlık ilişkisini gösteren alanlar koyu yazı tipi ile işaretlenmiştir. Her yapının altında sözcük çiftlerinin oluşturduğu karşıtlık türü belirtilmiştir. Bu çalışmada, alanyazındaki karşıtlık türleri dikkate alınarak gazete haberlerinin karşıtlık açısından nasıl bir görünüm sergilediği ortaya konulmuştur. Yapılarda ortak olan sözcük çiftlerinin açıklaması yalnızca ilk görüldüğü yapıda yapılmıştır.

1. Karşıtlık Terimi ve Özellikleri

Willners'a göre karşıtlık kavramı, anlamın karşıtlığını tanımlamak için 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır (2001: 17). Ebcim ise karşıtlık kavramına felsefi açıdan yaklaşarak karşıtlık üzerine ilk kapsamlı düşüncelerin Herakleitos'un düşüncelerinde ortaya çıktığını ve onun her şeyin sürekli bir değişim ve hareket içinde olduğu düşüncesini "*Her şey akar gider.*" tümcesi örneğinde hatırlatarak açıklamalarda bulunmuştur (2013: 1).

Karşıtlığın trafik işaretleri, görsel çalışmalar gibi simgesel işaretler için oldukça önemli olduğunu belirten Paradis ve Willners, dilde ve düşüncede de karşıtlığın önemine vurgu yapmış ve "*Şaka çok ciddi bir şeydir.*" (Winston Churchill) tümcesini örnek vermiştir (2011: 368). İngiliz kültüründe karşıt anlamlı sözcük çiftleri metaforik olarak kullanılmıştır: Politik ideolojilerde *sağ / sol* terimleri gibi (Jones, 2002: 6). Karşıtlığın dildeki önemini, doğayla sürekli mücadele içinde olan toplulukların bir insanın başka bir insana emir vermesini olanaklı kılacak bir dilin ve yasaların oluşturulmasını gerekli kıldığını ifade eden Boyne, Rousseau'nun da doğa ve kültür arasında kurduğu karşıtlık ilişkisinin onun dil konusundaki görüşlerini belirlediğini vurgulamıştır (2016: 15).

Karşıtlığın teorik görünümünü bilişsel dilbilim ile ilişkilendiren Paradise ve Willners, aslında karşıtlığın *sözlüksel anlam (lexical meaning), varlıkbilim (ontologies) ve yorumlama (construals) (LOC)* ile tatbik edilebileceğini vurgulamıştır (2011: 367). Bilişsel anlam biliminin giderek genişleyen kapsamı, sayısal imkânların ve deneysel tekniklerin geliştirilmesi ile karşıtlık üzerine yapılan araştırmaların temeli önemli ölçüde gelişmiştir (Paradis, 2011: 34). Ayrıca Paradis'in geliştirdiği LOC modeli, kullanımdaki karşıtlıkların zıtlık ve sözcük - anlamsal önem dâhilinde farklılıkların yanı sıra açıklama araçlarını da sunar (2010: 390).

İngilizcede bir grup konuşucunun katıldığı bir araştırma yapılmıştır. Buna göre konuşuculardan önce bir karşıtlık vermeleri istenmiştir ve bu cevaplarda kullanılan sözcük çiftleri; *kötü : iyi (bad : good), güzel : çirkin (beautiful : ugly)* sözcükleri olmuştur. Daha sonra iki karşıtlık vermeleri istenmiştir. Konuşucular *narrow : broad, narrow : wide (dar : geniş)* vb. sözcük çiftlerini örnek göstermiştir. Bunun sonucunda değer, güzellik, ağırlık, sıcaklık gibi boyutların dil kullanıcıları tarafından kolayca belirlendiği göze çarpmıştır. Ayrıca bir sözcüğün çok anlamlı olmasının gelenekselleştirilmiş çiftlere katılmalarını engellemediği görülmüştür. Bu araştırmayı yapan Paradis'e göre bu karşıtlıklar, kullanım potansiyeli geniş bir ontolojik bağlamda geçerlidir (2010: 388-389).

"*Alt anlamlılık, eş anlamlılık, bağdaşmazlık vd. ile birlikte bazı anlam çözümlemelerinde bilinen bir anlam ilişkisi dizilerinden biridir.*" tanımı ile Aarts ve Mcmahon (2006: 27) anlam bilimsel bakımdan karşıtlığı ele almışlardır. Muehleisen (1997: 59), karşıtlığı "*Paylaşılan anlam bilimsel aralık kavramı.*" şeklinde özetlerken, Willners (2001), "*Karşıtlık anlamlılığın bir türü ve aynı anlam eksenine ait, ancak bu eksenin uç noktalarına işaret etmeyen terimler arasındaki ilişki.*" biçiminde karşıtlığı tanımlamayı tercih etmiştir. Karşıtlığı "*eş anlamlılığın zıddı*" olarak tanımlayan Smith (1867) gibi Jones (2002: 7) da karşıtlık kavramını *eş alt anlamlılığın*² (co - hyponym) özel bir türü olarak kabul etmiştir (Dişi : erkek sıfatlarının cinsiyeti; nefret ve aşkın insan duygularını tanımlaması vb.) (Gao ve

² Anlam veya işlevce birbirinin aynı veya benzeri olan dil birimlerinin ilişkisi (Karaağaç, 2018: 374).

Zheng, 2014: 234). Crystal (2007: 107), "Bir dilde anlamları ayırmaya yardımcı olan birimler arasındaki fark için dilbilimde kullanılan bir terimdir." şeklinde karşıtlığı açıklar.

Gerek yabancı kaynaklarda gerekse Türkçe kaynaklarda karşıtlık kavramının adlandırılması konusunda görüş birliği mevcut değildir. Karşıtlık kavramı için *antonym*, *antonymy*, *antonymous*, *opposites*, *oppositeness*, *contrast* ve *contrariete* gibi terimler kullanılmıştır. Karşıtlık kavramının adlandırılması hakkında detaylı bilgi için bk. (Sazak, 2019: 5-6).

Karşıtlığın özelliklerini ele alarak dilsel iletişimde farklı görünümlere sahip olan karşıtlık çiftleri hakkında görüş bildiren Herrmann (1986), bu çiftlerin üç özelliği olduğunu ifade etmiştir. Hermann, *netlik* (clarity) özelliğini *iyi : kötü* karşıtlık çiftini ele alarak açıklamıştır: *Good : bad* adlandırmasının *holy : bad*'e göre daha açık olması vb. İkinci özellik, karşıtlık çiftlerinin çağrışımsal olmaktan ziyade ağırlıklı olarak *düz anlamsal*³ olması gerektiğidir. Son özellik ise sözcüklerin anlam üzerindeki konumu olarak belirlenmiştir. Buna göre iyi bir karşıtlık çifti, orta noktaya eşit uzaklıkta olmalıdır: *Hot : cold* (sıcak : soğuk) çiftinin *cool : cold* çiftine göre daha iyi bir karşıtlık göstermesi gibi (Paradis ve Willners, 2011: 381).

Lundbladh ve Rusiecki tarafından kullanılan bir ölçüt olan karşıtlıktaki sözcük çiftlerinin aynı ölçüğe ait olması, karşıt sözcük çiftlerini oluşturan sözcüklerin aynı anlam bilimsel alana ait olması gerektiği anlamına gelir. Buna göre karşıtlık, derecelenebilir. Karşıtlık çiftleri, aynı anlam bilimsel alanın üyeleridir, birbirine zıttır (bağdaşmayan) ve en azından yarı - karşıt olmalıdır (semi - reciprocal) (Lundbladh (1988) ve Rusiecki'den (1985) aktaran Willners, 2001: 19). İyi bir karşıtlık çiftinin aynı anlam bilimsel boyutu paylaşması gerektiği fikrini savunan Sağlık (2007: 8) da Lundbladh ve Rusiecki ile aynı görüştedir. Paradis ve Willners'a göre kesin anlam boyutlarını gösteren karşıtlar; *iyi - kötü*, *ağır - hafif*, *sıcak - soğuk* ve *hızlı - yavaş* karşıtlık çiftleridir. Bunlar sırasıyla değer, önem, derece ve hız anlam boyutları boyunca son derece yaygın çiftlerdir (2011: 367). Politzer ise karşıtların karşılıklı bağlılığı durumundan bahsetmiştir. Bu durumda A ve B karşıtları, B ve A olarak yer değiştirirler de birbirleri üzerinde aynı karşıtlık ölçüsünde etkilidirler (2003: 118).

Cruse (2000: 167), karşıtlık kavramının özelliklerini *ikilik* (binarity), *temellik* (inheritness), *barizlik* (patency) ve *bağdaşmazlık* olmak üzere dört başlıkta incelemiştir. Buna göre *ikiliğin* (binarity), *karşıtlık grubunun yalnızca iki üyesinin olması* anlamına geldiği belirtilerek "X uzundur." ifadesinin "X kısa değildir."i gerektirdiği bilgisi verilir. *Temellik* (inheritness) özelliğinin karşıtlığın prototipik olmasını yansıttığı ifade edilerek otobüslerin genelde tek veya çift katlı olduğu örneği aktarılmıştır. Prototipik özellik içeren diğer madde olan *barizlik* (patency), *dün : yarın* karşıtlık çiftinin anlamlarının bir noktasında "bugün"ü çağrıştırmasıyla açıklanmıştır. Son terim olan *bağdaşmazlık*, Lyons'a göre bir nesnenin, durumun özel bir niteliği taşıması ve bu özelliğe aykırı bir oluşumun olmaması durumudur. Örneğin, bir şey kırmızı bir renge sahipse mavi renkte olamaz (1995: 128). Jones'a göre de sayılar, bağdaşmaz karşıtlığı temsil eder çünkü birinin yaşı yirmi beş ise o kişi eş zamanda on yedi ya da otuz yedi yaşında olamaz (2002: 18-19). Murphy (2003: 171), karşıtlığın yalnızca bir özellik etrafında oluşturulması gerektiğini vurgulayarak bu durumu, kırmızı - sarı - mavi renkleri kapsamında açıklar.

³ Sözcüğün, söz öbeğinin sözlük anlamı birincil anlam (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011: 106).

Buna göre bu renkler birincil yani temel düzeyde karşıtlık oluştururken renk tonu konusunda aynı özellikleri paylaşmazlar. Murphy, renkleri ayrıntılı bir şekilde ele alarak mavi ve turuncu renklerinin kırmızının karşıtı olabileceğini belirtir. Ona göre mavi : kırmızı karşıtlığını oluşturan durum, Amerikan bayrağında birlikte bulunmaları, kırmızı : turuncu karşıtlığını oluşturan durum ise renk şemasında birbirlerinin karşısında bulunmalarıdır (2003: 183). Ayrıca bazı sözcüklerin sadece anlam bilimsel içeriklerine göre değil biçimsel içeriklerine göre de karşıtlık ilişkisi kurabileceğini belirtmiştir: *Şişmiş : şişmemiş (swollen : unswollen)* vb. Murphy'ye göre belirli bağlamlarda herhangi bir karşıtlık çifti, genel biçimlerden farklı bir görünüm sergileyebilir. Örneğin, *pürüzlü ve pürüzsüz (rough - smooth)* karşıtlık çiftinde *pürüzlü* sözcüğü; kâğıdı tanımlarken pütür pütür, yolculuğu anlatırken engebeli ve kek hamurundan bahsederken topaklı olma durumunu aktarabilir. Bu yüzden karşıtlıkların hangi bağlamda kullanıldığı önemlidir (2003: 174). Murphy, insanların yalnızca iki tipte uzuvlara sahip olması dolayısıyla insan organı kategorisinde bulunan kol ve bacak sözcüklerini ikili karşıtlığa dâhil eder (2003: 182).

Croft ve Cruse (2004), bazı sözlüksel anlamların doğal olarak kurulmuş ikili bir yapıya sahip olmaları bakımından karşıt biçim yapılandırması için çok uygun olduğunu belirtmişlerdir: Erkek : kadın vb. Bununla birlikte bu zıtlık, bir karşılaştırma unsurunu da içerdiğinden, bu bir zıtlık kuramı için yeterli değildir. Zıt anlamlar, *söylemde karşıtlık* içermelidir. Eğer sadece içeriğe bağlı olarak aynı özelliklere sahiplerse zıtlar için karşıtlık ilişkisi bir çiftin üyeleri arasındadır. İki anlam bir bağlamda zıt olarak kullanıldığında, bir anlam boyutunun iki yanını temsil ettiği şeklinde yorumlanır ve ifade edilen ikili, zıt bir karşılaştırma süreci başlatır (Paradis, 2010: 391). Dolayısıyla tüm karşıtlık bağlamları, karşılaştırma mekanizmasına bağlıdır (Paradis ve Willners, 2011: 378). Paradis, LOC olarak kodladığı modellerle karşıtlıkların *uzunluk, varlık, cinsiyet, sınır* yapılandırması olabilecek bir içerik boyutu sağlar. Bu şekilde, ikiye bölünme kurulabilir, iki karşıt, sınırın her iki tarafında yer alır ve meydana geldikleri bağlamda karşılaştırma yoluyla tatbik edilir. Bu bağlamda karşıtlığın yapısı, çekirdek üyelerdeki doğrudan eşleşmelerin ve dış kenarlardaki uyumsuz bağlantıların olduğu bir sürekliliktir (2010: 391-392).

Bir karşıtlık çiftinde genellikle daha yüksek derecedeki bir terim, *örtücü* (cover) terimi olarak görev yapar. Buna göre karşıtlık çiftlerinden biri "işaretlenmemiş" (unmarkedness) olarak bilinen örtücü terimdir. "Uzunluğu ne kadar?" tümcesindeki "uzun" sözcüğü, örtücü terim yani "işaretlenmemiş"tir. Uzunluk kavramının işaret ettiği "kısa" sözcüğü ise "işaretlenmiş" üyeyi temsil eder. Lehrer, işaretlenmemiş terimin en genel ölçütlerinin soru ve adlaştırmada tarafsızlaştırılması olduğunu aktarır. Ona göre derecelendirilebilir karşıtlık çiftlerinin %80'i işaretlenmişlik ayrımına sahiptir (1985: 398-400). Gao ve Zheng'e göre "işaretli" ve "işaretlenmemiş" terim arasındaki ayrım, konuşma topluluğunun tercih ettiği potansiyel değer sistemini yansıtır, örneğin insanların kısa olmaktansa uzun olmayı istemeleri gibi (2014: 235). Palmer da (2001) Gao ve Zheng (2014) ile aynı görüşü paylaşır. İşaretlenmişlik ve işaretlenmemişlik terimlerine değinen diğer bir araştırmacı olan Macuszek, işaretlenmemiş terimlerin çocukluk dönemindeki dil edinimi sürecinden itibaren insan zihnine işaretli olanlardan daha hızlı işlenmesiyle hızlıca hatırlanabildiklerini ifade ederek bu konuya farklı bir açıdan yaklaşmıştır (2008: 20). Murphy'ye göre en yaygın işaretlenmişlik ölçütü, işaretlenmemiş maddenin tarafsız olarak kullanılması yani işaretlenmiş madde gibi

belirli bir anlamsal içerik olmadan kullanılmasıdır. Murphy ayrıca olumlu niteliklere sahip olan sözcüklerin işaretli olarak tanımlandığı bilgisini de vermiştir (2003: 184-186).

Kurallı karşıt anlamlılık terimine dikkat çekerek karşıt anlamlılığın iki boyutu olduğunu belirten Akşehirli'ye (2017: 290) göre birinci boyut, bazı sıfatların hemen akla gelen bir karşıtının olmasıdır: *Büyük : küçük* karşıtlığında olduğu gibi. Buna karşın *şumarık* sıfatının karşıtı hemen bulunamayabilir. İkinci boyut ise güçlü ve zayıf çiftlerin varlığıdır: *Uzun : kısa* çiftinin *yakışıklı : tipsiz* çiftine göre daha güçlü bir örnek olması gibi. Akşehirli, yaptığı bu çalışmayla Türkçedeki karşıt anlamlı çiftleri derlem tabanlı olarak inceleyerek bunların kurallı ya da kuralsız biçimlerini ortaya koymuştur. Kurallılığın gücünü belirleyen ses bilimsel, biçim bilimsel ve sözcük bilimsel etkenlerden söz edilebilir. Örneğin *maddi : manevi* karşıtlığı, yukarıda anılan ikilemeli kullanımlar dışında ses bilimsel yakınlığa dayanan bir güçlü kurallılık sergilemektedir. Bu çiftin güçlü birlikteliğinin başka bir nedeni de *büyük : küçük*, *açık : kapalı* gibi örneklerden farklı olarak kullanım bağlamları değişse bile çoğunlukla sabit bir karşıtlık oluşturmalarıdır. *Somut : soyut*, *negatif : pozitif*, *makro : mikro* gibi çiftler için ses bilimsel benzerlik yanında biçim bilimsel benzerliğin de etkin olduğu görülmektedir. Sözcükler arasındaki ses ve biçime dayalı güçlü çağrışım, metin düzleminde de sıklığı yüksek eş - kullanımlara neden olmaktadır (2017: 291-298). Akşehirli, bu bağlamda kurallı çift özelliğinin oluşması için sözcüklerin kullanıcıların belleğine bir çift olarak kodlanması ve sıklığı yüksek bir eş kullanım özelliği göstermesi şartı olduğuna da dikkat çeker (2018: 42).

Dinar, "kıyas"ı karşıtlığın temel belirleyicilerinden biri olarak kabul eder. Bu bağlamda kavramların kendisiyle benzeşenleriyle kıyas kabul ettiğini belirtmiştir. Örneğin elma ile armut kıyaslanmaz (2018: 20).

Hermann, Chaffin, Conti, Peters ve Robbins, üst karşıtlık (high antonym) ve alt karşıtlık (low antonym) terimleriyle karşıtlığın başka bir özelliğine gönderme yaparak üst karşıtlığın alt karşıtlığa göre daha çok dikkat çeken bir boyutunun olduğunu vurgulamışlardır. Bu bağlamda üst karşıtlığa örnek olarak *iyi : kötü* (good : bad), alt karşıtlık örneği olarak ise *kutsal : şeytani* (holy : evil) sözcük çiftlerini vermişlerdir (1979: 587-588).

1.1. Karşıtlık Türleri

İncelediğimiz çalışmalardan hareketle çeşitli araştırmacıların belirlediği 27 karşıtlık türüne ulaşılmıştır. Ancak bu karşıtlık türlerinin tümüne bu çalışmada yer verilmemiştir. Bu türlerin sayıları indirgenmiş ve araştırmacıların görüşleri de göz önüne alınarak aşağıdaki sınıflama yapılmıştır.

1.1.1. İkili Karşıtlıklar

Dereceli, bütünleyici, yön gösteren, ilişkiyel, katışık, geçişli ve deyimisel karşıtlık türleri, ikili karşıtlıklar sınıfına dâhildir.

1.1.1.1. Dereceli (Gradable) Karşıtlık

Dereceli karşıtlık, "Bir nitelik ekseninin iki ucu arasında aşamalanmasının ya da orta terimin olduğu karşıtlık ilişkisi." (Akşehirli, 2014: 47) olarak tanımlanmıştır. Bu karşıtlık türünde ölçek terimi, temel bir belirleyici konumundadır. Dereceli karşıtlıkta, aynı anlam alanındaki iki karşıt sözcüğün çeşitli niteleyiciler olarak gerek farklı dereceleri ifade etmesi gerekse yeni bir sözcüğü orta terim olarak kabul etmeleri söz konusudur.

Muehleisen, *sıcak* : *soğuk*⁴, *büyük* : *küçük*, *iyi* : *kötü*, *alçak* : *yüksek*, *üzgün* : *mutlu*, *uzun* : *kısa*, *ıslak* : *kuru* gibi çiftleri prototipik dereceli karşıtlık örneği olarak vermiştir (1997: 6-7). Cruse (1986: 205), dereceli karşıtlık çiftinin ölçülebilir olduğunu belirterek bu çiftlerin *mutlak ölçüt* (absolute scale) gibi bir özelliği olduğunu vurgular ve *uzun* : *kısa nehir* ve *uzun* : *kısa kirpikler* örneklerini verir. Jones ise dereceli karşıtlığın üstünlük derecesi gösterebileceğini belirtmiştir (2002: 15).

Dereceli karşıtlık çiftlerinden çoğunun sıfat olduğunu belirten Gao ve Zheng, bu karşıtlık türünde, “Çiftlerin üyelerinin derece bakımından farklı olması, bu tür karşıtlıkların farklı kurallara göre derecelendirilmesi ve bir çiftin üyesinin genellikle daha yüksek derecedeki bir terimin örtücü terimi olarak görev yapması.” olmak üzere üç karakteristik özellik olması gerektiğini dile getirmişlerdir. Gao ve Zheng, bu tür karşıtlıkların farklı kurallar koyularak derecelendirilmesi gerektiği hususunda, bir cismin büyük veya küçük olduğunu söylemek için mutlak bir ölçütün ve bu ölçütün ilişkisinin kesin olmadığını ifade ederek *küçük bir arabanın her zaman küçük bir elmadan daha büyük olduğu* örneğini vermişlerdir. Ayrıca dereceli karşıtlığın sözlüksel olduğu görüşünü paylaşırlar (2014: 235). Cruse (1986: 204) ise dereceli karşıtlığın özelliklerini “*Tamamen derecelenebilme, çoğunun sıfat, bir bölümünün eylemlerden oluşması, çiftlerin üyelerinin bazı değişken özellikleri göstermesi, bir çiftin terimlerinin ilgili olduğu anlam alanını net bir şekilde iki eşit parçaya ayırmaması.*” şeklinde sıralamıştır.

Dinar da eserinde Cruse (1986) temelinde dereceli karşıtlığa değinmiştir. Bu karşıtlık türünde karşıtlık çiftinin ara değer içermesi ve çiftlerden birinin yadsınmasının diğerini çağrıştırmaması özellikleri olduğunu ifade etmiştir (2018: 38).

Muehleisen, dereceli karşıtlığın özelliklerini *örtük karşılaştırma* (implicit comparison), *bağlılık* (committedness) ve *işaretlenmişlik* olarak sıralar. Örtük karşılaştırma, *büyük* : *küçük*, *uzun* : *kısa*, *genç* : *yaşlı*, *sıcak* : *soğuk* gibi örneklerde kolayca görülebilir. Mesela sıcak bir gün, ortalama sıcaklıktaki başka bir günden daha sıcak olmayı tanımlayabilir. Muehleisen; *yaşlı* : *genç*, *ağır* : *hafif*, *hızlı* : *yavaş* örneklerinin bir bağlı terimden; *masum* : *suçlu*, *güzel* : *çirkin*, *mutlu* : *üzgün* sözcüklerinin iki bağlı terimden oluştuğunu aktarmıştır. İşaretlenmişlik için ise bir karşıtlık çiftinin işaretli üyesini ayırt eden fenomenlerin işaretlenmemiş üye olduğu açıklaması yapılır ve işaretlenmiş üyenin genellikle geniş bir anlam alanını ifade ettiği belirtilir. Buna göre *yaşlı* sözcüğü, işaretsiz üyeyken; *genç*, işaretlenmiş üyedir (1997: 7-8).

Palmer, bazı dereceli karşıtlıkların *simetrik olarak tersine çevrilebilir* olmadığını yani *daha fazla* ve *daha az* ilişkisinin onlara uygulanamayacağını belirtmiştir. Palmer ayrıca zeki : aptal çifti bağlamında “*Daha zeki terimi, daha az aptal terimine veya daha fazla aptal terimi, daha az zeki terimine eşit değildir, bu terimler derecelenmeyi kabul etmelerine rağmen derecelenmenin ‘uçlarından’ birinde mutlak bir değere de sahiptir.*” açıklamasını yapmıştır (2001: 100).

Jones, “*Ünlü Josh Logan, o bir yönetmen için umut olabilirdi: Uzun, esprili, aşırı erkek.*” örneğiyle normalde derecelenme kabul etmeyen erkek vb. sözcüğünün bazı tümcelerde derecelendirilerek kullanılabilirdiğini, bu durumun anlam çözümlemesi yapılarak anlaşılabilirliğini vurgulamıştır (2002: 13). Bu karşıtlık türü için *kutupluluk* (polarity) özelliğini vurgulayan Leech (1974), ilgili konuşucunun düşüncesine göre karşıtlık ifade

⁴ Akşehirli (2004: 37).

eden sözcüğün değişim gösterebileceğini belirtir. Bu duruma, birinin çirkin olduğunu düşünen insanlar olabileceği gibi çirkin olmadığını düşünen insanların da olabileceği örneği verilmiştir (Jones, 2002: 15).

Murphy, dereceli karşıtlık türünün *çok, hafif* gibi derece değiştiriciler alabileceğini belirterek karşılaştırmalı ve üstünlük gösteren yapıların oluşturulabileceğini vurgulamıştır. Murphy, bu türe *uzun ve üretken* sözcüklerini örnek olarak vermiştir:

“Bu biçimbirim, çok uzun ve çok üretkendir.”

Murphy, bu tümcedeki uzun : üretken sözcüklerinin çelişki ifade ettiğini aktarmıştır. Buna göre birinin öne sürülmesi, diğerinin ihmal edilmesini gerektirir. Bunun yanında İngilizce gibi nispeten sıfat ağırlıklı dillerde dereceli karşıtlığın çoğunlukla sıfat karşıtlığı ile ilişkili olduğu belirtilmiştir (2003: 189). Ayrıca Murphy, dereceli sıfatların tanımladığı özelliklerin nispeten basit olduğunu ve bu nedenle diğer türlere göre daha zengin olduklarını aktarmıştır (2003: 190). Murphy (2003: 196), dereceli karşıtlık başlığı altında değindiği *eksik ögeli karşıtlık* (privative) terimine dikkat çekerek bu türde, çiftin bir üyesinin bir şeyin yokluğuyla diğerinin ise varlığı ile tanımlandığını aktarır:

“Temizlik, pisliğin olmaması; dürüstlük, yalanların olmamasıdır.”

Mutlak sıfatlardan bazılarının varsayılan değerleri olarak ölçekleri üzerinde azami dereceleyle belirleniyor olmasını *en yüksek standart ölçü sıfatı* (maximum standard scalar adjectives) olarak adlandıran Frazier, Clifton ve Stolterfoht, bu duruma örnek olarak *temiz* sıfatını verir. Dolayısıyla bir şey, kirden tamamen arınmışsa temiz olarak kabul edilebilir. *En düşük standart ölçü sıfatı* (minimum standard scalar adjectives) ise bir varlığın sıfatıyla belirtilen özelliği sıfır dereceye kadar göstermesini gerektiren bir durum olarak açıklanmış ve kirli sıfatı bağlamında örnek verilmiştir. Buna göre bir şeyde az da olsa kir varsa bu durum, o nesnenin kirli olması için yeterlidir (2008: 300). Akşehirli (2014: 50) de bu görüşü savunduğu çalışmasında, tek ölçekli sistemlerin tümünde belirgin bir sıfır noktası bulunmadığını ya da karşıtlığın uygulandığı bağlama göre değişen sıfır noktasının olabileceğini belirtir. Bu durumu, uzunluk bağlamında şu şekilde açıklar:

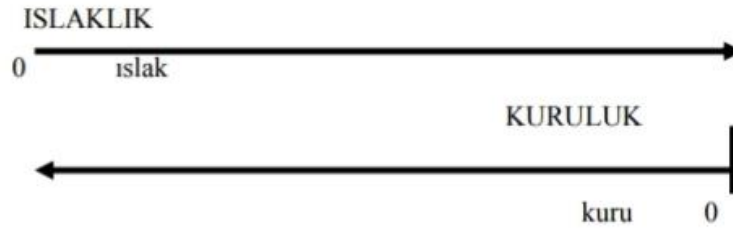
Şekil 1. Akşehirli'nin (2014) Tek Ölçekli Sistem Örneği

Çift ölçekli sistemlerde ise karşıtlığın her iki tarafı için de bir sıfır noktası bulunduğu aktarılır. Çift ölçekli sistemde, ıslaklık ve kuruluk kavramı şöyle açıklanmıştır:

Şekil 2. Akşehirli'nin (2014) Çift Ölçekli Sistem Örneği

Akşehirli'ye göre *büyük : küçük*, *dar : geniş*, *hızlı : yavaş* ve *uzak : yakın* çiftleri için bağlama göre değişebilen ölçü birimlerinden söz edilebilir, örneğin *büyük : küçük* karşıtlığı, bir ev için kullanıldığında ölçü birimi metrekare, bir bina için kullanıldığında metre olur. Bunlar, *ölçü birimi değişken karşıtlıklar* şeklinde tanımlanır. *Sabit ölçü birimli karşıtlıklara* ise *ağır : hafif*, *derin : sığ*, *ince : kalın*, *sıcak : soğuk*, *uzun : kısa* ve *yüksek : alçak* örnekleri verilerek bu karşıtlıkların her durumda aynı ölçek ya da aynı ölçü birimi ile ifade edildiği aktarılmıştır (2014: 52-53).

Kempson, bağdaşmazlık türlerinden biri olarak değerlendirdiği dereceli karşıtlığı, ikili bir özellik göstermediği ve farklı noktaları temsil eden bir dizi ögeye sahip olması açısından inceler. Ayrıca bir yüzme havuzunun sıcaklığı ile bir içeceğin sıcaklığını ifade eden sıcaklık ifadesinin birbiriyle aynı olmaması dolayısıyla dereceli karşıtlığın karşılaştırılabilir terimlerden oluştuğunu belirtmiştir (1977: 85). Willners ise dereceliliğin karşılaştırmalı bir özellik içeren sıfatlara özgü olduğuna dikkat çekerek bu sıfatların tanımlayıcı olduğunu ifade eder: *Mutlu, daha mutlu, en mutlu, çok mutlu* vb. Bunun yanında Willners, matematiksel özelliğe atıfta bulunan sözcüklerin derecelenemeyeceğinin altını çizer: *Bir biçimin hangi dereceye kadar üçgen olduğu hakkında konuşulamayacağı* gibi (2001: 19).

Lee; *yaşlı : genç*, *alçak : yüksek*, *kalın : ince*, *geniş : dar*, *büyük : küçük* ve *uzun : kısa* olmak üzere altı dereceli sözcük çiftinin sıklık, eş dizimlilik oranları ile işaretli olan ve olmayan üyelerini eserinde incelemiştir. Bu çalışmanın sonucunda altı sözcük çiftinden *uzun : kısa* ve *kalın : ince* çiftlerinin işaretli üyelerinin işaretli olanlardan daha sık kullanıldığı belirlenen derlemde (The Corpus of the Contemporary American English - COCA) tespit edilmiştir. Buna göre *kısa* ve *ince* işaretli üyeleri, diğerlerinden daha fazla kullanılmıştır. Ancak derlemde, diğer dört sözcük çiftinin işaretli üyeleri yani *genç*, *yüksek*, *geniş* ve *büyük* sözcükleri, işaretli olanlara göre daha sık görülmüştür (2013: 336-350):

Tablo 1. Lee'nin (2013) Dereceli Çiftlerin Tekrar Sıklığı Tablosu

Y	Counts	Mean	X	Counts	Mean
big	288,075	132,588	small	181,035	88,960
high	209,747		low	74,248	
old	207,448		young	160,898	
wide	42,179		narrow	19,313	
tall	24,082		short	73,017	
thick	23,999		thin	25,250	

Bu konu üzerinde araştırma yapan Akşehirli (2014), belirtili ve belirtisiz üye terimlerini kullanmış ve Lee (2013) gibi belirtisiz terimlerin belirtili olanlara göre daha sık kullanıldığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca bu karşıtlık türünde, çifti oluşturan sözcüklerden birinin *nitelik ekseninin adı* olarak kullanılabilceği, bunun da belirtisiz üye olan sözcüklerin adlaşmasıyla olabileceği belirtilmiştir: *Türkçede bu adlaşma +{ilk} biçimbirimi ile yapılmaktadır. Geniş-lik, uzun-luk, sıcak-lık gibi adlaşmış biçimler geniş : dar, uzun : kısa, sıcak : soğuk karşıtlıklarının belirtisiz üyesi olarak ilgili nitelik ekseninin tümünün adı durumundadır* (2014: 47-49).

Cruse (1986: 207-208), dereceli karşıtlığı *kutupsal* (*uzun : kısa*), *örtüşen* (*iyi : kötü, kirli : temiz*) ve *eşit kutuplu* (*sıcak : soğuk*) olmak üzere üç grupta inceler. Buna göre kutupsal karşıtlık çiftlerinin betimleyici, örtüşen karşıtlıkların değerlendirici ve eşit kutuplu karşıtlıkların ise algılama, duygu, öznel tepkilerle ilişkili olduğu aktarılmıştır. Eşit kutupluluğun en öznel, kutupsallığın en nesnel, örtüşen karşıtlıkların ise orta bir durumda yer aldığı belirtilmiştir. Ayrıca kutupsal karşıtlık, en yüksek kavramsallaştırmayı içeren ve psiko - fiziksel faktörlerden uzaklaşmış olan tür; eşit kutuplu karşıtlık ise en ilkel ve psiko - fiziksel faktörlere en kapalı olan tür olarak açıklanmıştır.

Eşit kutuplu karşıtlıklar ise açıkça öznel duyuları veya hisleri ifade eder: *Tatlı : ekşi, gurur duymak : utanç duymak, neşeli : kederli* vb. Çatışan karşıtlıklar, karşıtlık çiftlerinden birinin tavsiye edilirken diğerinin tavsiye edilmemesidir: *İyi : kötü, kibar : kaba, güvenli : tehlikeli* vb. (Cruse, 1986: 207-208; Sağlık, 2007: 17). Cruse, eşit kutuplu karşıtlığın öznel duyuları ifade ederek bu durumun bu türe özgü bir özellik olduğunu belirtse de kutupsal karşıtlık türüne verdiği *uzun : kısa* örneğinde de öznel yargılara göre yorumlama yapılabilir. Değişik kabuller doğrultusunda birine uzun gözükken saç, diğerine göre kısa olabilir. Yine dereceli karşıtlık türü olarak kabul edilen çatışan karşıtlıkta da aynı durum söz konusudur. Bu türe verilen *iyi : kötü* örneği de öznel yargıyı temsil ederek eşit kutuplu karşıtlığa, derece niteleyici olarak kutupsal karşıtlığa dâhil edilebilir. Yani bu özellikler arasında geçişlilik söz konusudur. Dolayısıyla kutupluluk, dereceli karşıtlık türü değil, özelliğidir.

Bazı çalışmalarda uç noktalı karşıtlık türü müstakil bir başlık altında değerlendirmeye alınmıştır. Bu çalışmalardan biri Akşehirli'ye aittir. Akşehirli (2018: 45), uç noktalı karşıtlık türünü "*Ölçeğin iki uç değerinin arasında kalan anlam alanına vurgu yapılması.*" şeklinde açıklamış ve bu karşıtlık türünü "*Dişlerimi tedavi ettirdiğim için çok sıcak ve çok soğuk yiyecekler yemem yasak.*" tümcesiyle örneklendirmiştir. Diğer çalışma ise Jones'a aittir. Jones, "*Titiz bir çiftçi, toprak çok ıslak veya çok kuru olduğu zaman hariç, yıl boyunca her on yılda toprağı havalandırarak.*" tümcesiyle aşırılık ifade eden karşıtlık türünü örneklendirir ve tümcelerde kullanılan işaretleme belirteçlerinin anlam bilimsel ölçeğin her iki ucunu da içeren bir yapıda kullanılmalarının bu karşıtlık türünü tanımladığını vurgular. Ayrıca *çok X ve çok Y, ya çok X ya da Y, son derece X ve son derece Y* yapılarını bu karşıtlık türü için vermiştir (2002: 35-91). Bu karşıtlık türü bizce dereceli karşıtlık türüne dâhil edilebilir. Dikkat edilirse yukarıdaki örneklerde geçen *çok sıcak, çok soğuk, çok ıslak, çok kuru* öbeklerindeki *sıcak, soğuk, ıslak ve kuru* sözcüklerinin tümü derece niceleyici olarak (çok) dereceli karşıtlık türü özelliği göstermişlerdir.

1.1.1.2. Bütünleyici (Complementary) Karşıtlık

Bütünleyici karşıtlık, Cruse (1986: 199) tarafından *iki terimin birbirini yok sayması* olarak açıklanmıştır. Egan (1968: 27a) ise bu türü “*Birbirini ima eden karşılıklı ilişkiler.*” şeklinde tanımlamıştır. Gao ve Zheng, bütünleyici karşıt anlamlılığın üç karakteristik içerdiğini aktarırlar: *Anlam bilimsel alanın tamamen parçalara ayrılması, bu türdeki kuralların mutlak olması ve bir çiftin iki üyesi için örtücü terim olmaması* (2014: 235). Muehleisen, bütünleyicilerin dereceli olan karşıtlıklar gibi orta bir terime izin vermeyeceğini vurgular (1997: 10). Palmer, Carter ve Jackson da çalışmalarında bütünleyici karşıtlığa yer vermişlerdir (Palmer, Carter ve Jackson’dan aktaran Jones, 2002: 12).

Cruse (1986: 201), Muehleisen’in (1997) aksine karşıtlık içeren eylemleri “*üçlü karşıt anlamlılık (antonymous triplet)*” şeklinde açıklamıştır. Bu bağlamda, *yaşamak : ölmek* (live : die) gibi bir ikilinin gerçekleşmesi için önce *doğma* (birth) eyleminin gerçekleşmesi gerekir. Cruse bu nedenle üçlü sözcükler üreterek bunu *ters bütünleyicilik* (reversive complementarity) olarak adlandırmıştır. Bu örnekteki *doğmak ve ölmek* eylemleri birbirine zıttır, yaşamak eylemi ise bu eylemleri bütünlemiştir. *Etkileşimliler* (interactives) türünde bir uyaran olması gereklidir: *Uymak* (obey) : *uymamak* (disobey). Bu eylemleri bütünleyen uyarıcı, *command* (emir) sözcüğüdür. *Karşı koyanlar* (counteractives); saldırgan eylem, etkisizleştirme ve yetersizlik özelliklerini ifade eden eylemleri ihtiva eder: *Saldırı* (attack) : *savunma* (defend) : *kabullenmek* (submit). Lyons (1995:128) ise bütünleyici karşıtlığı, bağdaşmazlığın özel bir durumu olarak açıklamıştır.

Kıran (2002: 248), *evli : bekâr* sözcüklerini bütünleyici karşıtlığa örnek olarak vermiştir. Deese ise *evli : bekâr* sözcük çiftini derecelendirilmeyen karşıtlık çifti olarak kabul eder (Jones, 2002: 30).

Bütünleyici karşıtlık türünün aynı zamanda dereceli olmayan karşıtlığı ifade ettiğini savunan Akşehirli, bu türe *doğru : yanlış⁵, erkek : dişi⁶* örneklerini verir (2004: 121). Günay, eserinde bütünleyici karşıtlığı çelişik karşıtlık şeklinde adlandırarak *iki karşıt kavramın bir arada kullanılması* olarak açıklar. Ayrıca bu karşıtlıkta dışında bırakma ilişkisi olduğunu aktarır: *Aşağı / yukarı, az / çok, şöyle / böyle, eğri / bükürü, erkek / dişi, var / yok, açık / kapalı ve evli / bekâr vb.* (2007: 180-184).

Dinar, çalışmasında bütünleyici karşıtlığı Cruse’un tasnifine göre ele almıştır. Buna göre çalışmada yer verilenler *uç değerler karşıtlıkları* (*başlamak : devam etmek : durmak*), *etkileşimli karşıtlıklar* (*emretmek : itaat etmek : itaat etmemek*), *olumlu gerçekleşim karşıtlıkları* (*denemek : başarmak : başarısız olmak*) ve *savunma kapsamlı karşıtlıklarıdır* (*itham etmek : yalanlamak : itiraf etmek*) (2018: 35-37).

Bazı çalışmalarda (Jones, 2002: 12) bir karşıtlık türü olarak değinilen dereceli olmayan karşıtlık, bütünleyici karşıtlık türüyle birlikte değerlendirilmiştir. İki karşıtlık türünde de ortak özelliklerin çoğunlukta olması sebebiyle dereceli olmayan ve bütünleyici karşıtlık türleri arasında tam geçirgenlik ilişkisi olduğu söylenebilir.

1.1.1.3. Yön Gösteren (Directional) Karşıtlık

Cruse, bir yönün en basit durumda düz bir çizgide hareket eden bir kütle için potansiyel yolu tanımladığını ve karşıt yönleri gösteren bir çift sözcüksel maddenin iki

⁵ Muehleisen (1994: 9).

⁶ Muehleisen (1994: 9).

hareketli cisim tarafından takip edilmesi hâlinde zıt yönlerde hareket etmelerine neden olacak potansiyel yolları belirttiğini ifade etmiştir. Ayrıca yön gösteren sözcüksel çiftlerin hepsinin belirteç veya ilgeç olduğunu söyleyerek *kuzey : güney, yukarı : aşağı, ileri : geri* sözcükleriyle bu durumu örneklendirmiştir (1986: 223). Cruse'a göre A'ya veya X'e doğru yani değişken bir ikinci referans noktasına göre tanımlanan karşıt yönler vardır. Bunlardan biri yukarı akış ve aşağı akıştır: *Kaynaktan / kaynağa doğru*. Diğer bir örnek ise saat yönünde ve saat yönünün tersine ifadelerinin, saatin hareket ettiği yöne atıfta bulunularak kurulmuş olmasıdır (1986: 224).

Cruse, yön gösteren karşıtlıkları kendi içerisinde sınıflandırmıştır. Buna göre taban tabana karşıt olanlar (antipodal), Cruse tarafından yön ifade eden karşıtlıkların bir alt başlığı olarak ele alınmış ve *belirgin eksenler boyunca karşılıklı olan yönlerdeki aşırı uçları belirten karşıtlık* olarak tanımlanmıştır. Bu karşıtlık türü; *kiler : çatı katı, tepe : ayak (dağ), baş : ayak* gibi örneklerle açıklanmıştır. Tamamlayıcılar (counterparts) ise *temel tanımlayıcı yönlerin tersine çevrildiği karşıtlar* olarak tanımlanmıştır: *Bir höyüğün yeryüzünün dışına çıkarak çöküntü hâlini alması* gibi (1986: 224-225). Tersinirler (reversives), *hareketi ve karşıt yönlerde değişimi ifade eden eylem çiftleri* olarak açıklanmışlardır. Bu karşıtlık türünde, eylem çiftinin tersine çevrilmesi, bir üyenin A'dan B'ye bir değişikliği göstermesi gerçekliğine dayanır: *Paketi sarmak : paketi çözmek, kilitlemek : kilidi açmak, giyinmek : soyunmak, inmek : binmek* vb (1986: 226). Ayrıca Cruse, söz dizimsel olarak en temel terslerin dil bilgisi konularını vurgulayan geçişsiz eylemler olduğunu aktarmıştır: *Görünmek : ortadan kaybolmak, girmek : çıkmak, yükselmek : düşmek* vb. (1986: 227). Cruse, tersleri ise kendi içinde bağımsız tersinirler (independent reversives) ve yeniden düzenlenenler (restitutives) olarak ikiye ayırır. Yeniden düzenlenenlerde, bir bağımlı ve bir bağımsız terim olduğu ifade edilmiştir: *Zarar vermek : onarmak, durmak : devam etmek, öldürmek : diriltmek* vb. Bağımsız tersler, eylemlerin bir durumunun gruplaşması olayı olarak açıklanmıştır. Bu tür *doldurmak : boşaltmak* karşıtlıkları örnekleriyle aktarılmıştır. Bu bağlamda örneğin, hindistan cevizinin herhangi bir doldurma işlemine tabi tutulmadan veya daha önce boş bırakılmadan içeriği boşaltılabilir. Bunun nedeni, kabın ve içinin aynı anda gelişmesi ve dolayısıyla kabın ilk olduğu zaman aslında dolu olmasıdır (1986: 228).

Sağlık (2007: 24), yön gösteren karşıtlara *kuzey : güney, doğu : batı, yukarı : aşağı*⁷, *ileri : geri, sağ : sol*⁸, *ön : arka* örneklerini verir. Ancak Lyons (1977: 281-282), yön gösteren karşıtlıkların yalnızca *sağ : sol, ön : arka*⁹, *yukarı : aşağı* gibi örneklerle sınırlı olmadığını, *öğrenmek, bilmek* vb. eylemlerin de yön gösteren karşıtlıklar içinde sayılabileceğini vurgulamıştır.

Jaszcolt (2002: 17) da *gel- ve git-* eylem örnekleriyle yön ifade eden karşıtlığa değinerek Lyons (1977) ile aynı görüşü paylaşır. Ancak verilen örneklerden hareketle bu tür karşıt durumlar neredeyse tüm eylemlere uygulanabilir. Dolayısıyla bu durum, büyük bir belirsizlik oluşturur. Bizce eylemler, yön ifade etmez. Jaszcolt, *kuzey : güney* sözcüklerinin dikey (orthogonal); *doğu : batı* sözcüklerinin ise yatay (antipodal) karşıtlığı ifade ettiğinin altını çizmiştir (2002: 17). Dinar ise Lyons'un (1977) bu karşıtlık türü için verdiği dikey ve çapraz karşıtlık ilişkisinde bulunan yön ve mevsim ifadesi içeren

⁷ Jaszcolt (2002: 17).

⁸ Jaszcolt (2002: 17).

⁹ Aksan (2009), bu karşıtlığı hem ilişkisel hem de yön gösteren karşıtlık olarak değerlendirmiştir (2009: 131).

sözcüklerden bir kısmının derecelendirilebilir, bir kısmının ise işteş karşıtlığa yaklaştığı görüşünü bildirir (2018: 44). Yaghoobi de eserinde karşıtlığı yönsel açıdan ele alarak Kaşkay Türkçesindeki *koti / kota* “aşağı” sözcüğü bağlamında açıklamıştır (2017: 86). Murphy de çalışmasında yön ifade eden karşıtlık türünü işleyen araştırmacılarıdır (2003: 197).

1.1.1.4. İlişkisel (Relational) Karşıtlık

Aralarında ilişkisel özellik gösteren sözcüklerin ilişkisel karşıtlık olarak adlandırıldığını ifade eden Palmer (2001: 100-101); *satın almak - satmak, koca - karı* gibi sözcük çiftlerini bu karşıtlık türüne örnek olarak verir. Palmer (2001) ve Jaszcolt’a göre (2002: 17) “*A, B’ye satarsa, B de A’dan satın alır; eğer A, B’nin kocası ise, B de A’nın karısıdır.*” tümceleri ilişkisel karşıtlığa örnektir. Ayrıca dil bilgisinde, etken ve edilgen çiftlerinin ilişkisel zıtlık gösterdiği düşüncesi savunularak, eğer “*A, B’ye çarparsa, B de A tarafından çarpılmış olur.*” örneği verilmiştir. Lyons ise bu sözcük çiftleri arasındaki ilişkiyi *karşıtlık / evrişiklik* (converseness) olarak adlandırmıştır. Lyons’a göre bu türdeki pek çok karşıtlık, sosyal rol (öğretmen : öğrenci) ya da akrabalık ilişkilerini (anne : baba)¹⁰ içerir. Palmer (2001: 104), derece kabul eden karşıtların, temelde ilişkisel zıtlar olarak da ele alınabileceğini söyleyerek, *a, b’den daha geniş ise b’nin de a’dan daha dar* olduğunu, böylece *daha geniş* ve *daha dar* şeklindeki karşılaştırma formlarının birbirleriyle ilişkisel karşıtlık durumunda olduğunu öne sürerken, Cruse (1986: 231) ilişkisel karşıtlığı, yön gösteren karşıtlıkların bir alt türü saymıştır. Cruse ayrıca A, B’den ileride ise A’nın B’nin önünde olduğu veya B’nin A’nın arkasında olduğu örneğini vererek ilişkisel karşıtlık türünü biçimsel bir ifade ile aktarmıştır. Bu bilgiye ek olarak *usta : hizmetçi, yırtıcı hayvan : av, misafir : ev sahibi, öğretmen : öğrenci* örneklerini vermiştir. Cruse’a göre bu karşıtlık türünde iyelik ilişkisi gereklidir (1986: 231-232). Sağlık Şahin de Cruse ile aynı fikre sahiptir (2018: 472). Ayrıca Murphy (2003: 175), karşıtlık ilişkilerinin çoğunun ilişkisel olduğunu belirtmiştir.

Birbirleriyle ilgili kavramlar arasındaki karşıtlık olarak ilişkisel karşıtlığı tanımlayan Aksan (2009: 131) şu örnekleri verir:

<i>“Almak / satmak</i>	<i>oyuncu / seyirci</i>
<i>peşin / taksitle</i>	<i>imam / cemaat</i>
<i>ısıtmak / kaynatmak</i>	<i>amir / memur</i>
<i>öğretmek / öğrenci</i>	<i>antrenör / sporcu</i>
<i>ast / üst</i>	<i>profesyonel / amatör”</i>

Dinar, ilişkisel karşıtlığı işteş karşıtlık anlamlılık adı altında inceler ve bu türe örnek olarak *öğretmen / öğrenci, doktor / hasta, baba / oğul, amir / memur* sözcük çiftlerini verir (2018: 41).

Günay (2007: 183), çalışmasında işteş ya da evrişik karşıtlarda karşıtlığın bir ilişki biçiminde ortaya çıktığını ve bu karşıtların simetrik olarak birbirini içerdiğini ifade eder: *Karı / koca, sahip olmak / ait olmak, vermek / almak, ödünç vermek / ödünç almak, konuşmak / dinlemek vb.*

¹⁰ Uçar, (2009: 36).

1.1.1.5. Katışık (İmpure) Karşıtlık

Cruse (1986: 198), "İçinde daha basit bir karşıtlığın anlamını barındıran sözcük çiftleri." olarak tanımladığı katışık karşıtlığı; *deve* : *cüce*, *bağırarak* : *fısillemek*, *sarkıt* : *dikit* vb. örneklerle açıklamayı tercih etmiştir. Cruse, bu çiftlerden *deve* : *cüce* sözcüklerinin büyük ve küçük arasındaki karşıtlığı; *bağırarak ve fısillemek* sözcük çiftinin yüksek ses ile alçak ses arasındaki karşıtlığı; *sarkıt* : *dikit* sözcüklerinin ise aşağı ve yukarı arasındaki karşıtlığı içinde barındırdıklarını ifade etmiştir. Sağlık (2007: 19) da çalışmasında Cruse temelinde bu karşıtlık türüne yer vermiştir. Lehrer (1982) ise bu karşıtlık türüne daha farklı bir açıdan yaklaşarak, *mükemmel* : *kötü*, *sıcak* : *dondurucu* vb. sözcük çiftlerinin aynı anlam bilimsel boyutu paylaşıyorlar da, birinin durumunun diğerine göre daha uç noktada nitelendiğini bildirir ve bu karşıtlık türünü *yakın karşıtlıklar* (near - opposites) olarak tanımlar (Lehrer'den aktaran Sağlık, 2007: 19-20; Sağlık Şahin, 2018: 474). Bu açıklamalardan hareketle bu karşıtlık türünün çağrışımsal, yan anlamları barındırdığını söyleyebiliriz.

1.1.1.6. Geçişli (Transitive) Karşıtlık

Jones, hareketin ve değişimin ifadesi olarak açıkladığı karşıtlık türünü "Genç nesil, *pasiften aktif* eğlence ve bilgi toplama biçimlerine öncülük ediyor." tümcesiyle belirtir. X'den Y'ye, X'i Y'ye çevirmek, X, Y'ye yön veriyor biçimindeki yapıların bu karşıtlık türünü oluşturduğunu aktarılır (2002: 36- 85).

Jones (2002) gibi Akşehirli de "Karşıt anlamlı sözcüklerin her birinin bir bilgi alanı olarak ön plana çıkarılması ve birinden diğerine uzamsal, uzamsal, nitel ya da nicel olarak geçişin, dönüşümün dile getirilmesi." şeklinde açıklayarak bu karşıtlık türünü örneklendirilmiştir: *Kızgın kumlardan serin sulara atlamak çok zevkli* (2018: 45).

1.1.1.7. Deyimsel (Idiomatic) Karşıtlık

Karşıt anlamlıların deyimlerin bir parçası olarak işlev görmesi, deyimsel karşıtlık türünün oluşmasına yol açmıştır:

"Benimsenen tutumda *sıcak ve soğuk* darbenin izin verilmediği hukuki bir yasal ilkesi vardı."

Jones; *haydan gelen huya gider, iyi ve kötü günde* örneklerine eserinde yer vermiştir (2002: 36-93).

1.1.2. Üçlü Karşıtlıklar

1.1.2.1. Çoklu (Multiple) Karşıtlık

Lyons (1977: 289) ve Jones (2002: 18) tarafından karşıtlık türü olarak kabul edilen *çoklu karşıtlık* (multiple opposition)¹¹, kapalı kümeler olarak tanımlanmıştır.

Dinar (2018: 44), *multiple incompatibility* (Jones, 2002) ve *non-binary contrasts* (Lyons, 1977) terimlerinin Türkçeye çoklu karşıtlık biçiminde çevrilebileceğini ama bu terimin bağlama göre birden fazla karşıtlık barındırabilmesini ifade ettiğini aktarır. Ancak bu terimin bağlamdan kopuk ve birden fazla sözcüğün karşıtlık bağıntılı olarak bulunabilmesi anlamını temsil ettiğini vurgular. Bu karşıtlık türü için *katı, sıvı, gaz ve iskambil oyunundaki oyun kartları, mevsimler ve pusuladaki yönler* örnekleri verilmiştir

¹¹ Bu karşıtlık türü için "multiple incompatibility" terimi de kullanılmıştır (Jones, 2002: 18).

(Jones, 2002: 18). Murphy, *katı : sıvı : gaz* sözcüklerinin temel biçim karşıtlıkları olduğunu aktarmıştır. Ayrıca British National Corpus'ta *katı : sıvı : gaz* sözcüklerinin eş dizimlilik oranının 12 olarak belirlenirken, *katı : sıvı* sözcüklerinin 73, *sıvı : gaz* sözcüklerinin 62 oranında görüldüğünü ifade etmiştir. Bunun nedeninin ise karşıtlık grubunun üyeleri arasındaki ilişkilerin gücünün eşit olarak dağılmamasından kaynaklandığı bildirilmiştir (2003: 178). Cruse ise gaz ve sıvı sözcüklerinin karşıt olmadığını çünkü "*Gazdan sıvıya ya da sıvıdan gaza değişme.*" ifadelerinin temel hareket kavramının aksine yönlere genişletilmiş bir düşüncesi olduğunu aktarmıştır (1986: 231).

2. Karşıtlık İşlevli Söz Dizimsel Yapılar

Dilbilim Sözlüğü'nde "*Belli bir bağlamda bir dilsel birimle onun yerini alabilecek birim /birimler arasındaki bağıntı, birimlerin anlam ve görevlerini ayırt etmeye yarayan özellik.*" (İmer vd., 2011: 170), Karaağaç'ta (2013: 530) ise "*Bir dil birimiyle, belli bir bağlamda, onun yerini alabilecek birim ya da birimler arasındaki ilişkinin adı.*" şeklinde yer alan karşıtlık kavramı, yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Tuğlacı, karşıtlık tanımı için "*aykırı*" madde başına gönderim yaparak "*Aynı kavram kategorisinde yer aldıkları halde nitelikleri tamamiyle birbirinin tersi olan.*" açıklamasını yapmıştır (1987: 21). Karşıtlıkla ilgili ilk teorilerde karşıtlığın *dilde ve düşüncede ikili zıtlık* olarak tanımlandığını belirten Paradise ve Willners, "*Zıtlık, zengin içerikli boyutun sınırlandırılmış biçimle sıraya konulduğu ve bölündüğü ikili bir karşılaştırma kurgusudur.*" şeklinde karşıtlığı tanımlarken (2011: 367); Jones, Murphy, Paradise ve Willners'a göre (2012: 2) karşıtlık, *mantıksal bağdaşmazlıktır*. Gathercole, aynı ses bilimsel ve biçim bilimsel ortamda meydana gelen ve farklı biçimlerde bulunmadıkları sürece aynı sözcük sınıfında ve farklı anlamlarda olan yapıyı karşıtlık olarak tanımlamıştır (1989: 690). Karşıtlığı felsefik bir yaklaşımla tanımlayan Anton'a göre (1985: 13) karşıtlık, süreçleri ve söylemleri tersine çevirmek ve söylemi açıklamak iken Jones'a (2002: 179) göre belirli bir anlam ölçeği boyunca karşıtlık (contrast) oluşturan ve sıklıkla "opposition" olarak adlandırılan sözcükler olarak düzenlenmiş ve yardımcı (ancillary) bir biçimde işlev gören sözcük çiftleridir.

Derlem dil biliminin ortaya çıkışı, karşıtlık ve karşıtlık ilişkileri hakkında bir dizi yayıma ilham vermiştir. Bunlardan bazıları (Mettinger 1994, Willners 2001, Jones 2002), karşıtlıkların tipik olarak metin içinde birlikte bulunduğu bağlam türlerini araştırmışlardır. Diğer çalışmalar (Paradis 2001, Murphy 2003, Croft ve Cruse 2004), daha önceki yapısalcı çalışmaların aksine karşıt ilişkilerin bağlam - bağımlılığını vurgulayan daha kuramsal bir düzlemde kalmıştır (Jones, Murphy, Paradise ve Willners, 2012: 2). Karşıtlıkla ilgili çalışma yapan çoğu araştırmacı özellikle Justeson ve Katz (1991) ve Mettinger (1994) yaptıkları araştırmalar ışığında karşıtlığın ne olduğunun görülebilmesi ve karşıtlık sınıflandırmalarının doğru bir şekilde yapılabilmesi için derlem temelli bir çalışma yapılması fikrine sahiplerdir.

Karşıtlığa söz dizimsel ve anlam bilimsel açıdan yaklaşan Aksan, eserinde Lyons'un "*X dişidir.*" tümcesinin "*X erkek değildir.*" anlamını içerdiğini göstererek karşıtlığı söz dizimsel açıdan ele alırken, *anlatımsal karşıtlık (expressive paradox)* olarak nitelenen tümcelerin varlığına dikkat çekmiş ve "*O bir kuştur ama ötemez.*" tümcesini örnek vererek, bu tümcenin normal ve anlamlı kabul edilirken, "*O bir kuştur ama ötebilir.*" tümcesinin böyle bir anlam bilimsel karşıtlığı dile getirdiğini ifade etmiştir (2009: 165-166).

Karaağaç(2013: 530-531) ise karşıtlığa söz dizimsel bir açıdan yaklaşım sergileyerek *karşıtlık cümlesi* ifadesini şöyle tanımlamıştır:

“*Karşıtlık, sözler arasında olduğu gibi söz öbekleri ve cümleler arasında da söz konusudur. İki yargıdan birini diğerine karşı çıkararak aralarında karşıtlık ilişkisi kurulan, yardımcı cümle aracılığı ile temel cümlenin anlamını sınırlandıran veya az çok çürüten, bağlaçlı veya bağlaçsız olarak oluşturulabilen cümle: Dün geleceklerdi, gelmediler. İnsan akıllıdır ama yine de hata yapar.*”

Akşehirli, eserinde karşıt sıfatları tümce düzeyinde gösterdikleri belirli bir sıklık ölçütüne göre inceleyerek bu oluşumları *yapısal karşıtlık tetikleyicisi* şeklinde adlandırmıştır. Bu yapılar X, Y şeklinde formülleştirilmiştir (2015: 248). Akşehirli, karşıtlığı bu yapıların mı oluşturduğu yoksa kavram düzeyinde oluşan karşıtlıkların dil düzeyinde bu yapıların kullanımını mı gerektirdiği konusunda kesin bir görüşe sahip değildir. Dinar’ın (2018: 28-29) bu konu hakkındaki görüşü, kavramsal düzlemde oluşan karşıtlıkların ifadesi için bu yapılardan yararlanılması gerektiğidir. Ayrıca bu yapıların karşıtlık çiftleri ile beraber kullanımının yaygınlaştığı ve bağlamsal düzlemdeki karşıtlıklarla yakın ilişkiler kurduğu fikrinde olan Dinar, şu açıklamayı yapmıştır:

“*Gerek söz dizimsel gerek seçeneysel soru gerek karşıtlık barındıran sözcüklerin niteleyici özelliklerinden istifade ederek karşıtlık çiftleri oluşturma gerekse karşıtlık tetikleyicileri vasıtasıyla karşıtlık oluşturma bağlamsal yapıdan kopuk değerlendirmeler değildir. Tamamı bağlama muhtaç bu yapılarda beliren karşıtlıkların ön plana çıkan özelliği çok anlamlı sözcüklerden oluşmasıdır. Bu sebeple farklı bağlamsal yapılarda çok anlamlı sözcükler farklı karşıtlık çiftleri kurabilmektedir.*”

Söz konusu yaklaşımlardan hareketle söz diziminde **karşıtlık; dilde aralarında çelişkinin ortaya çıkmasıyla ayrışan, bununla birlikte aynı sözcüksel ve anlam bilimsel alanı paylaşımları bakımından birbirinden ayrı değerlendirilmeyen sözcüklerin arasındaki ilişkidir** (Sazak, 2019:5).

Bu çalışmada, kaynaklarda yer verilen söz dizimsel yapılar birleştirilerek bir tasnif yapılmıştır. Bu söz dizimsel yapılar; ilgeçler ve ilgeç öbekleri, bağlaçlar, ulaçlar ve ulaç öbekleri ve tekrar grupları şeklindedir.

2.1. İlgeçler ve İlgeç Öbekleri ile Kurulan Karşıtlık İşlevli Söz Dizimsel Yapılar

Karşıtlık işlevi ile tümceleri bağlayarak söz dizimsel yapı kuran araçlardan biri ilgeçlerdir. Alan yazınında tümcelerde karşıtlık ilişkisi kurduğu belirtilen ilgeçlerin çoğuna uygun örnekler verilmemiştir. Hatta bazı eserlerde bu ilgeçlere hiçbir örnek verilmediği görülmüştür. Bu ilgeçlerden yalnızca *değil, karşılık* ve *karşın* ilgeçlerine uygun tümce örnekleri verilmiştir: **Başka, buna karşılık, buna karşın:**

i. *Karartı gittikçe yaklaşıyordu. Yüreği hop etti. Buna karşın kamışlığa gene girmedi* (Akın, 2004: 118).

Bu tümcede, karşıtlık ilişkisi kuran sözcükler olmadığı için karşıtlık yoktur.

buna rağmen, değil, gibi, hâlde, her şeye rağmen, için, için bile, ile beraber, ile birlikte, işte, karşı, karşılık, karşın:

i. *Çok zengin olmasına karşın yoksul hayatı yaşıyor* (Dinçer, 2008: 80).

Bu tümede *zengin* ve *yoksul* sözcükleri, *karşın* ilgeciyle birlikte tümede karşıtlık ilişkisi oluşturmuştur.

nispetle, peki, rağmen, yok bk. (Akçataş, 2011: 313-314; Akın, 2004: 117; Akkuş, 2007: 106; Akşehirli, 2018: 45; Arpaz, 2014: 59-104; Aslan, 2012: 86; Balıkçı, 2008: 91; Benhür, 1993: 48; Bilgin, 2002: 301; Boz, 2007: 106; Çakır, 2013: 53; Çiftçi, 2007: 152; Daşdemir, 1995: 56-128; Deny, 1941: 593; Dinçer, 2008: 79-109; Doğan, 2009: 153-154; Ediskun, 2003: 300; Emre, 1954: 129; Emre, 2009: 19-82; Ergin, 2009: 371-373; Günay, 2007: 179; Jones, 2002: 35-36; Kara, 1996: 66; Kara, 2001: 202; Kara, 2009: 1287; Karaağaç, 2009: 167; Karaağaç, 2011: 59; Kerslake ve Göksel, 2005: 447-523; Korkmaz, 2014: 914; Şenyüz, 2007: 197, 198; Şeyda, 2011: 102-186).

2.2. Bağlaçlar ile Kurulan Karşıtlık İşlevli Söz Dizimsel Yapılar

Tümcelerdeki yargıları karşıtlık işlevi ile birbirine bağlayarak söz dizimsel bir yapı kuran diğer bir araç ise bağlaçlardır. Bağlaçların bir kısmı doğrudan karşıtlık işlevi taşıyan bağlaçlardır. Ancak bir kısmı da karşıtlık işlevini daha çok başında buldukları tümcenin anlam içeriğinden almaktadır. Kaynaklarda karşıtlık işleviyle kullanıldığı söylenen bu bağlaçların çoğuna uygun örnek verilmemiştir: **Aksi hâlde, aksine, aksi takdirde, aleyhine, ama, ama yine de:**

i. *İşsizliği azaltmak için birçok önlem alındı, ama yine de artması durmuyor* (Arpaz, 2014: 96).

Buradaki tümede, *ama yine de* bağlacı ile aynı anlam bilimsel alana ait olan *azaltmak* ve *artma* sözcükleri bir araya gelerek karşıtlık ilişkisi kurmuştur.

amma, amma ki, amma velakin, ancak:

i. *Ancak ondan sonra yumuşayıp durulur, iki arkadaş gibi konuşabilirdik* (Çakır, 2013: 150).

Bu tümede, karşıtlık ilişkisi kuran sözcükler olmadığı için karşıtlık yoktur.

ancak ve ancak, aslında, bari, belki, bilakis, bile, binaenaleyh, bir, bir...bir, böyle olduğu hâlde, buna karşı, buna karşılık, buna karşın, buna mukabil, buna rağmen, bunun aksine, bununla beraber, bununla birlikte, çünkü, dA, daha doğrusu, dahi, eğer, esasen, evet ama, fakat, gayrı, gelgelelim, gene, gene de, gerçi, gerçi ama, güya, hakikatte, hâlbuki, hem...hem, hem...hem de, her ne kadar, her ne kadar ki, hiç de, hiç değilse, hiç olmazsa, hoş, ile, illa/ ille, ise, ise de, ister...ister..., işin aslına bakarsan, kaldı ki, ki, lâkin, mademki, mamafih, meğerki, ne çare, ne çare ki, ne çaredir ki, nedir ki, ne gezer, ne kadar...o kadar, ne ki, ne...ne, ne...ne de, nerede kaldı, ne var ki, niceme kim, o hâlde, ...olsun...olsun, oysa, oysa ki, öyle amma, öyleyse, peki, sanıyorlar ki, şimdi ise, şu var ki, tam aksine, tam karşıtı, tam tersi, tam tersine, tersine, tut ki, vâkiâ (vakaa), ve, velakin, velev, velev ki, veya, ya, ya da, yahut, yalnız, yalnızca, ya...ya, ya...ya da, yeter ki, yine, yine de, yok, yoksa, zıddına bk. (Akın, 2004: 117-127; Akkuş, 2007: 127-128; Aksoy, 2006: 142-146; Akşehirli, 2014; Akşehirli, 2015: 248; Aktaş, 1994: 55; Arpaz, 2014: 57-113; Aslan, 2012: 86-110; Atabay, Özel ve Kutluk, 2003: 131-151; Balıkçı, 2008: 91; Banguoğlu, 2000: 391; Bilgin, 2002: 313-338; Ceylan, 2005: 13-273; Çakır, 2013: 150; Çelik, 1999: 27; Çiftçi, 2007: 151-152; Daşdemir, 1995: 56-149; Deny, 1941: 612-656; Doğan, 1994: 200; Ediskun, 2003: 304-319; Efendioğlu, 2006: 200; Efendioğlu, 2007: 2; Emre, 1945: 510-526; Emre, 2009: 60; Gencan,

2007: 513-530; Hacıeminoğlu, 2015: 132-174; Kara, 1996: 66-180; Kara, 2001: 201-425; Kara, 2009: 1287; Karaağaç, 2009: 167; Karaağaç, 2011: 59; Karaşin, 2008: 221-225; Kaynak, 1969: 701-702; Kerlake ve Göksel, 2005: 446-450; Korkmaz, 2014: 954-955; Onan, 2014: 340; Sev, 2012: 119; Şenyüz, 2007: 232-233; Şeyda, 2011: 185-209; Umemoto, 2012: 57; Üstünova, 2006: 80; Üstünova, 2014: 97; Zeydan, 2008: 50-75).

2.3. Ulaçlar ve Ulaç Öbekleri ile Kurulan Karşıtlık İşlevli Söz Dizimsel Yapılar

Karşıtlık ilişkisi kuran söz dizimsel yapıların oluşmasında etkili olan üçüncü öge ise ulaç ve ulaç öbekleridir. Eserlerde karşıtlık işlevi kurduğu belirtilen ulaçlar ve ulaç öbeklerinin bazılarına uygun tümce örnekleri verilirken bazılarına uygun örnek verilmemiştir: **-{AcAğInA}**:

i. *Onu çözeceğine tekrar bağladı* (Kara, 1996: 147).

Bu tümcede, **-{AcAğInA}** ulacı ile *çöz-* ve *bağla-* sözcükleri bir araya gelerek tümcede karşıtlık ilişkisi kurmuşlardır.

ii. *O gideceğine keşke ben gideydim* (Doğan, 2009: 154).

Bu tümcede, aynı anlam bilimsel alana ait sözcükler olmadığı için karşıtlık ilişkisi yoktur.

-{AcAğI} yerde, **-{AcAk}** yerde, **-{ArAk}**, **-{dİğI}** hâlde, **-{dİktAn}** sonra, **-{Ip}**, **-{ken}**, **-{mAdAn}**, **-{mAkIA}** beraber / birlikte, **-{mAksIzIn}**, **-{mAktAnsA}**, **-{mAsInA}** karşınlı/rağmen, **-{mİş}** gibi, **-{sA}**, **-{sA}** bile / dA bk. (Akkuş, 2007: 106-107; Arpaz, 2014: 61-120; Bakırlı, 2010: 18; Balıkçı, 2008: 91; Benhür, 1993: 48; Çakır, 2013: 53-70; Daşdemir, 1995: 69; Doğan, 2007: 153-154; Doğan, 2009: 154; Emre, 1945: 520; Emre, 1955: 520-521; Kara, 1996: 67-148; Kara, 2001: 244; Kerlake ve Göksel, 2005: 111; Korkmaz, 2014: 855; Kurt, 2006: 28-30; Lee, 2001: 494; Ortapolat, 2008: 43; Özmen, 2013: 155; Şenyüz, 2007: 154-198; Şeyda, 2011: 131-185; Yıldırım, 2010: 144).

2.4. Tekrar Grupları ile Kurulan Karşıtlık İşlevli Söz Dizimsel Yapılar

Anlam bakımından birbirleriyle karşıt olan iki sözcük, tekrar öbeği oluşturarak karşıtlık işlevli söz dizimsel yapı meydana getirmiştir. Kaynaklarda karşıtlık işlevi kurduğu belirtilen tekrar gruplarından sadece Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde bulunanlar sıralanmıştır: **Acı tatlı**:

i. *Acı tatlı hatıralar* (Türkmen, 2013: 28)...

Bu tümcede *acı* ve *tatlı* sözcükleri tekrar grubu oluşturarak karşıtlık ilişkisi kurmuşlardır.

alış veriş, alt üst, arka ön, aşağı yukarı, az çok, baştan sona (aşağı), bata çıka, büyük küçük, çöke kalka, dost düşman, düşe kalka, düş gerçek, eksik fazla, en boy, er geç, erkek kadın, gece gündüz, geliş gidiş, genç yaşlı, gidip gelip, girdi çıktı, giren çıkan, giriş çıkış, içli dışlı, ileri geri, inceli kalınlı, ine çıka, iniş çıkış, irili ufaklı, iyi kötü, oturup kalk-, ölüm dirim / kalım, önu ardı (sonu), öte beri, sabah akşam, sağa sola, siyah beyaz, ucuz pahalı, uzak yakın, uzayıp kısalan, yatıp kalkıp, yaz kış, yer gök, yukarı aşağı bk. (Aksan, 2004: 196; Arpaz, 2014: 100-120; Baydar, 2001: 43; Bilgin, 2002: 73; Cantürk, 2010: 20; Çakır, 2013: 21-22; Divanoğlu, 2010: 21; Durmaz, 2008: 10; Eker, 2009: 408; Emre, 1945: 546; Erdoğan, 2006: 16; Ergin, 2009: 378; Ergül, 2015: 12-13; Erkan, 2004: 170; Erkul, 2004: 5; Gül, 2007: 22; Günay, 2007: 185; Günay, 2009: 24-25;

Gürer, 2015: 58; Güzel, 2007: 20; Hatiboğlu, 1972: 94; Hatiboğlu, 1981: 59; Kara, 1996: 37; Karahan, 2009: 60; Karakurt, 2007: 85; Kerslake ve Göksel, 2005: 509; Khan, 2014: 179-180; Korkmaz, 2014: 445; Li, 2005: 71-72; Nakiboğlu Yaman, 2008: 31-32; Nihal, 2010: 38; Özcan, 2014: 33; Özkan ve Sevinçli, 2015: 47; Sabırlı, 2010: 257; Süzer, 2016: 40; Şeker, 2015: 42; Şen Ertürk, 2014: 48; Şeyda, 2011: 69; Türkmen, 2013: 27-29; Umemoto, 2012: 79; Zaseshvili, 2010: 408).

Karşıtlık işlevi olduğu söylenen ilgeç, bağlaç, ulaç, ulaç öbeği ve tekrar öbeği yapılarının çoğuna kaynaklarda uygun örnekler verilmediği görülmüştür. Hatta bazı kaynaklarda hiçbir örnek verilmemiştir.

Karşıtlık ilişkisi kuran yapılar sadece ilgeç ve ilgeç öbekleri, bağlaç, ulaç, ulaç öbeği ve tekrar öbekleri değildir. Tümcelerde geçen sözcüksel birimler yukarıda belirtilen yapılardan başka oluşumlar kurarak çeşitli karşıtlık bağıntıları oluştururlar. Dolayısıyla karşıtlık ilişkisinin kurulabilmesi için yalnızca sözcükler ya da yalnızca söz dizimsel bir yapı yeterli değildir. Doğru bir karşıtlık ilişkisi, sözcükler ve söz dizimsel bir yapının birlikte oluşturduğu anlam bilimsel bir bütünlükle kurulabilir.

3. İnceleme

Jones, karşıtlıkla ilgili yapmış olduğu kapsamlı çalışmasında, karşıtlık bağlantılarını çözmek için geniş ve kurgusal olmayan bir dil kullanımını yansıtan gazete derlemine uygun görmüştür (2002: 26). Bu bağlamda 2018 yılında bir gazetede yayımlanan *gündem, ekonomi, dünya, eğitim, spor ve teknoloji* olmak üzere altı türdeki bazı haber metinlerinden örnekler seçilmiştir (HG.). Belirlenen karşıtlık yapılarına uygun olarak birer tümce gösterilmiştir. Bu çalışmada, Akşehirli'nin (2015: 248) çalışması temel alınarak bulunan karşıtlık yapıları X, Y şeklinde kodlanacaktır.

3.1. (...) X (...) ve /, /Ø/ - (...) Y (...)

büyük : küçük

Büyük : küçük sözcükleri, dereceli karşıtlık örneğidir. Büyü- : küçül- eylemleri Cruse'un (1986: 205) dereceli karşıtlık türünde belirttiği göreceli ölçüt (absolute scale) özelliğine uygun bir görünüm sergiler. Bu bağlamda, büyük : küçük dolap ve büyük : küçük araba örnekleri, dolap ve araba nesnelерinin boyut olarak aralarında göreceli bir değişkenlik göstermesi açısından değerlendirilebilir. Akşehirli (2014: 52), bu durumu ölçü birimi değişken karşıtlıklar olarak tanımlar.

Gao ve Zheng (2014: 235), dereceli karşıtlıkta "Bir çiftin üyesinin genellikle daha yüksek derecedeki bir terimin örtücü terimi olarak görev yapması." özelliğini vurgulamıştır. Buna göre yukarıdaki tümcelerde geçen büyük : küçük sözcüklerinin işaret ettiği büyüklük kavramı, küçük sözcüğünün kapsayıcısı konumundadır. Bunun gibi kavramlar, Muehleisen (1997: 7-8) tarafından işaretlenmemiş üye olarak tanımlanır. Bu görüş doğrultusunda küçük sözcüğü ise işaretli üye olarak açıklanabilir. Lee (2013: 336-350) ise dereceli çiftlerin tekrar sıklığını hesapladığı çalışmasında büyük işaretsiz üyesinin, küçük işaretli üyesine göre daha sık görüldüğü bilgisini vermiştir.

Muehleisen'in (1997: 7-8) dereceli karşıtlık özelliği olarak belirttiği diğer bir ölçüt ise örtük karşılaştırmadır. Örtük karşılaştırma, büyük : küçük örneğinde de görülür. Mesela küçük bir meyve, ortalama büyüklükteki başka bir meyveden daha büyük olmayı tanımlayabilir. Kempson (1977: 85) da dereceli karşıtlığın bu özelliğine

değinmiştir. Leech (1974), ilgili konuşucunun düşüncesine göre karşıtlık ifade eden sözcüğün değişim gösterebileceğini belirtir. Buna göre bir evin büyük olduğunu düşünen insanlar olabileceği gibi küçük olduğunu düşünen insanlar da bulunabilir.

Muehleisen (1997: 6), büyük ve küçük sözcüklerini prototipik dereceli karşıtlık örneği olarak kabul etmiştir. Bunun yanında büyük sözcüğünün kocaman sözcüğüne ve küçük sözcüğünün ufak, minik sözcüklerine göre daha sık kullanıldığını aktarmıştır. Ayrıca Şahin (2018: 473), Günay (2007: 181) ve Murphy (2003: 189) de bu sözcükleri dereceli karşıtlık türüne dâhil etmiştir. Aşağıda verilen tümcede, büyük : küçük sözcükleri sıfat görevinde kullanılmıştır:

Giriş ekranındaki alanların tamamında büyük küçük harf duyarlılığı yoktur (Eğ.yy.28.09).

3.2. X (...) -Ip (...) Y

al- : sat-

Al- : sat- sözcükleri, ilişkisel karşıtlık türüne örnektir. Bu sözcükler, kendi aralarında bir karşılıklık ilişkisi içerirler. Palmer (2001), Jaszcolt (2002: 17) ve Aksan (2009: 131) da eserlerinde bu sözcükleri ilişkisel karşıtlık türü başlığı altında incelemişlerdir. Günay (2007: 183) ise eserinde al- : sat- sözcüklerini işteş (ilişkisel) karşıtlık türüne dâhil etmiştir. Al- : sat- sözcükleri, aşağıdaki tümcede geçici ad görevinde kullanılmıştır:

Alıp satmak zor: Taşındığı risklerden dolayı bitcoinlerinizi bir ürün satın alır gibi alamıyorsunuz (T.yy.01.01).

3.3. (...) X+...(n)In (...) Y+ (s)I

soru : cevap

Soru : cevap sözcükleri, bütünleyici karşıtlık türüne örnektir. Bu sözcükler, orta bir terim kabul etmez. Egan (1968: 27a) da bu sözcükleri bütünleyici karşıtlık türüne örnek olarak vermiştir. Soru : cevap sözcükleri, örnek tümcede ad görevinde kullanılmıştır:

İlk sorunun cevabı, 1 ve kuralı gereği denklem şöyle oluşuyor (T.yy.01.04).

3.4. X Y (Tekrar Grubu)

aşağı : yukarı

Aşağı : yukarı sözcükleri, yön gösteren karşıtlık türüne örnektir. Sağlık (2007: 24), Lyons (1977: 281), Jaszcolt (2002: 17), Lee (2013: 337) ve Cruse (1986: 223) da eserlerinde bu sözcükleri, yön gösteren karşıtlık türü olarak ele almışlardır. Arat (1965: 4-12), *yukarı (öze)* ve *aşağıda / aşağıya (asra)* sözcüklerini yön gösteren karşıt ifadeler arasında incelemiştir. Ayrıca Cruse (1986: 225), aşağı : yukarı sözcük çiftinin yön gösteren karşıtlıklar arasında yaygın bir çift olduğunu ifade etmiştir. Bu sözcükler, dikey ilişkileri gösterirler. Aşağı : yukarı sözcükleri, aşağıdaki tümcede belirteç görevinde kullanılmıştır:

Bizler oyuna ilk giriş yaptığımızda ilk sezondan aşağı yukarı bir sene sonrasındayızdır (T.yy.16.05).

3.5. (...) X ya da (...) Y

soğuk : sıcak

Soğuk : sıcak sözcükleri, dereceli karşıtlık türüne örnektir. Her iki sözcük de en, daha, çok gibi derece niteleyicileri alarak farklı dereceleri gösterebilirler. Kempson (1977: 84-85), Muehleisen (1997: 6-7), Murphy (2003: 190), Gao ve Zheng (2014: 234), Akşehirli (2004: 37), Şahin (2008: 473) ve Günay (2007: 181) da eserlerinde bu sözcükleri dereceli karşıtlık türüne dâhil etmişlerdir. Muehleisen, dereceli karşıtlık özelliklerinden biri olarak verdiği örtük karşılaştırmayı, soğuk : sıcak sözcükleri ile açıklar. Buna göre sıcak bir gün, ortalama sıcaklıktaki başka bir günden daha sıcak olmayı tanımlayabilir (1997: 7). Kempson (1977: 85), bir yüzme havuzunun sıcaklığı ile bir içeceğin sıcaklığını ifade eden sıcaklık ifadesinin birbiriyle aynı olmaması dolayısıyla dereceli karşıtlığın karşılaştırılabilir terimlerden oluştuğunu belirtmiştir. Akşehirli, işaretli ve işaretli üye terimleri yerine belirtili, belirtisiz üye terimlerini kullanarak sıcaklık kavramının sıcak : soğuk karşıtlığının belirtisiz üyesi olduğunu aktarır (2014: 47-49). Soğuk : sıcak sözcükleri, örnek tümcede belirteç görevinde kullanılmıştır.

Güneşinden çok uzak (yani çok soğuk) ya da çok yakın (yani çok sıcak) olmamalı ve böylece yaşam oluşması için mükemmel koşulları sağlamalı (T.yy.13.10).

3.6. Hem X (...) hem (de) Y (...)**çirkin : güzel**

Çirkin : güzel sözcükleri, dereceli karşıtlık türüne örnektir. Günlük hayatta “Ne kadar güzel?” şeklinde ifadeler kullanılır. Dolayısıyla güzellik kavramı, güzel ve çirkin sözcüklerinin kapsayıcısı konumundadır. Bu da güzel sözcüğünün işaretli üyeyken çirkin sözcüğünün işaretli üye olduğunun göstergesidir. Ayrıca dereceli karşıtlığın kutupluluk özelliğine dikkat çekilecek olunursa herhangi birine güzel gelen bir insan diğeri tarafından çirkin bulunabilir. Günay (2007: 181) da çirkin : güzel sözcüklerini *aşamalandırılmış karşıtlık* adı altında bu türe örnek olarak vermiştir. Çirkin : güzel sözcükleri, örnekte ad görevinde kullanılmıştır.

İçerisinde hem çirkinlikleri hem de güzellikleri barındıran bir spor dalından söz ediyoruz (G.İÖ.22.04).

3.7. (...) X -(Ar)ken (...) Y ...**kısa : uzun**

Uzun : kısa sözcükleri, dereceli karşıtlık türüne örnektir. Bu sözcükler; en, daha gibi derece niteleyicileri alarak farklı dereceleri gösterebilirler. Muehleisen (1997: 6-7) ve Lee (2013: 336) de eserlerinde uzun : kısa sözcüklerine dereceli karşıtlık türü adı altında yer vermişlerdir. Ayrıca dereceli karşıtlığın örtük karşılaştırma gibi bir özelliği olduğunu vurgulamışlardır. Buna göre uzun bir yol, ortalama uzunluktaki başka bir yoldan daha uzun olabilir. Cruse (1986: 205), dereceli karşıtlık çiftinin göreceli ölçüt özelliğini belirterek uzun : kısa nehir ve uzun : kısa kirpikler örneklerini verir. Akşehirli (2014: 50), çalışmasında açıkladığı tek ölçekli sistemlerin tümünde belirgin bir sıfır noktası bulunmadığını ya da karşıtlığın uygulandığı bağlama göre değişen sıfır noktasının olabileceğini belirtir ve *uzun : kısa* sözcüklerini buna örnek olarak verir. Uzun : kısa sözcükleri, örnek tümcede sıfat görevinde kullanılmıştır.

Kısa dönem programlarda daha çok İngiltere ve İrlanda avantajlı olurken, uzun dönem için okulların kampanyaları da takip edilerek Amerika ve Kanada'dan da uygun seçenekler tercih ediliyor (Eğ.Gök.09.02).

3.8. X (...) ile/+(y)IA Y(...)

tatlı : acı

Tatlı ve acı sözcükleri, dereceli karşıtlık türüne örnek oluştururlar. Muehleisen'in (1997: 7-8) karşıtlık çiftlerinde geniş bir anlam alanını ifade eden sözcükler için kullandığı işaretli ve işaretli üye kavramları bu örneğe uyarlanacak olursa acı, işaretli; tatlı ise işaretli üyedir. Bir yiyeceğin acı ya da tatlı olup olmadığı genelde "Ne kadar acı?" şeklinde sorulur. Bu yöntemle işaretli ve işaretli üyeler ayırt edilebilir. Willners (2001: 19), dereceliliğin karşılaştırmalı bir özellik içeren sıfatlara özgü olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, acı ve tatlı sözcükleri de karşılaştırma ifadeleri alan karşıtlık yapılarından birini oluştururlar. Tatlı : acı sözcükleri, aşağıdaki tümcede ad görevinde kullanılmıştır.

Tatlı ile acı, birbiri içinde olan bir yer (S.yy.28.05).

3.9. X, Y ve Z

sabah : öğle : akşam

Sabah : öğle : akşam sözcükleri, üçü bir arada kullanıldığı için çoklu karşıtlık türüne dâhildir. Sabah : akşam sözcükleri, geçişli karşıtlık türüne dâhilken, burada üçlü bir kullanım olduğu ve üç sözcük de zaman anlam alanını temsil ettiği için burada görülen karşıtlık türü, çokludur. Lyons (1977: 288) ve Jones (2002: 19) çoklu karşıtlığı, dizisel (serial) ve döngüsel (cyclical) olmak üzere iki başlıkta incelemişlerdir. Buna göre sabah : öğle : akşam sözcükleri, döngüsel bir özellik gösterirler: Akşamdan sonra sabah, sabahtan sonra öğle, öğleden sonra akşam olması döngüsel ilişkiyi gösterir. Sabah : öğle : akşam sözcükleri, aşağıdaki tümcede ad görevinde kullanılmıştır.

*Aileler, öğrencilere evlerini açıyorlar ve öğrencilerin talepleri doğrultusunda **sabah, öğle ve akşam** yemeklerinin dâhil olduğu bir konaklama opsiyonu sunuyorlar (Eğ.Gök.09.02).*

3.10. X (...) değil Y (...)

düşük : yüksek

Düşük / düşüş : yüksek / artış sözcükleri, dereceli karşıtlık türüne örnektir. Bu sözcükler; en, daha vb. niteleyicileri alarak miktar belirtirler. Bir ürünün miktarı "Yüksekliği nedir? / Artış oranı kaçtır?" şeklinde sorulur. "Düşüklüğü kaçtır?" vb. biçiminde sorulmaz. Dolayısıyla yükseklik ve artış sözcükleri, işaretli yani belirtisiz üyeyken, düşük ve düşüş sözcükleri, işaretli yani belirtisiz üyelerdir. Muehleisen (1997: 7-8) ve Lee (2013: 336) de yüksek : düşük sözcük çiftini dereceli karşıtlık türü olarak aktarmıştır. Düşük : yüksek sözcükleri, örnek tümcede sıfat görevinde kullanılmıştır.

*Günlük - saatlik kiralama yapan konut sahipleri emlak vergilerini **düşük** oranlı konut olarak **değil** daha **yüksek** oranlı iş yeri olarak ödemek durumundalar (Ek.AhK.01.05).*

3.11. X (...) ama Y (...)

iyi : kötü

İyi : kötü sözcükleri, dereceli karşıtlık türüne dâhildir. Her iki sözcük de en, daha, çok gibi derece niteleyicileri alabilirler. Ayrıca iyilik kavramı, bu sözcüklerin kapsayıcısı konumundadır. Dolayısıyla iyi sözcüğü işaretli üyeyken, kötü sözcüğü işaretli üyedir. Murphy (2003: 176), iyi : kötü sözcükleri arasındaki karşıtlık ilişkisinin eş dizimlilik oranı açısından çok yüksek olduğunu aktarmıştır. Ayrıca bu sözcükleri dereceli karşıtlık türüne örnek olarak göstermiştir (2003: 189).

Paradis ve Willners (2011: 367), iyi : kötü sözcük çiftini kesin anlam boyutunu gösteren karşıtlar olarak tanımlar. Bu anlam boyutu ise *değerdir*. Hermann (1979: 587-588) ise iyi : kötü sözcük çiftinin yüksek karşıtlık yani daha üstün bir şekilde karşıtlık özelliği gösterdiğini ifade eder. Ayrıca Muehleisen (1997: 6-7) ve Günay (2007: 181) da bu sözcükleri, derecelendirilebilir olarak tanımlamıştır. İyi : kötü sözcükleri, örnek tümcede sıfat görevinde kullanılmıştır.

Agency'yi size iki kelime ile özetleyeyim: Amanda Waller. Hani Suicide Squad filmindeki iyi ama kötü kalpli siyahi teyze (T.yy.16.05).

3.12. ...X ve / veya (...) Y

gelir : gider

Gelir : gider sözcükleri, bütünleyici karşıtlık türüne örnektir. Bu sözcükler arasında orta bir terim yoktur ve ekonomi ile ilgili anlam alanlarından birinin iki ucuna da işaret ederler. Gelir : gider sözcükleri aşağıdaki örnekte ad görevinde kullanılmıştır.

Fenerbahçe Spor Kulübü ve iştiraklerinde, haberde yazıldığı şekilde kulübün mali kaydına alınmayan herhangi bir geliri ve / veya gideri olamaz (S.yy.09.07).

3.13. ...X+ A ...Y

soru : cevap

Bu soruya aynı platformda verilen en popüler cevap ise şu şekilde: "İspanyolca konuşulan ülkelerden birinden bir kişi, Instagram'dan bir fotoğraf keserek bununla bir Whatsapp kullanıcısı yarattı." (D.yy.30.07).

3.14. ...X... ise Y

üz- : sevindir-

Üz- : sevindir- sözcükleri, dereceli karşıtlık türüne örnektir. Bu sözcükler; en, daha, çok gibi derece niteleyicileri alabilirler. Willners (2001: 19) da bu sözcükleri, mutlu sözcüğüne dikkat çekerek dereceli karşıtlık türüne dâhil etmiştir.

E-ticaret şirketleri ile internetten alışveriş yapmayı tercih eden tüketicileri üzen karar, son yıllarda alışverişlerin giderek artan hızda internet üzerinden yapılması nedeniyle zarar eden geleneksel perakende şirketlerini ise sevindirdi (T.yy.21.06).

3.15. ... (önce) X ... sonra Y

dış : iç

Dış : iç sözcükleri, yön gösteren karşıtlık türüne örnektir. Bu sözcükler, dikey ya da yatay ilişkileri gösteren bağlamlarda kullanılabilir. Aşağıdaki tümcede, dış sözcüğü sıfat görevinde kullanılırken, iç sözcüğü ad görevinde kullanılmıştır.

Bıçakla **önce** koltuğun **dış** kılıfını kesen Youtuber baba daha **sonra** koltuğun **içini** işte böyle *didik didik etti* (T.yy.03.11).

3.16. Kimi(si) (...) X kimi (...) Y

üst : alt

Üst : alt sözcükleri, yön gösteren karşıtlık türündedir. Bu sözcükler, dikey ilişkileri ifade eder. Arat (1965: 4; 14) da bu sözcükleri, eserinde *altta* (*altın, altun*) ve *üstte* (*üstün*) şeklinde yön gösteren karşıtlık türü olarak aktarmıştır. Üst : alt sözcükleri, örnek tümcede sıfat görevinde kullanılmıştır.

Gözlemlediğimiz bir başka şey ise **kimi** marketlerde etiketlerin ürünlerin **üstündeki** rafta **kimi** marketlerde ise **alttaki** raflarda yer alması (Ek.CB.07.04).

3.17. X (...) ancak Y (...)

ayrı : ortak

Ayrı : ortak sözcükleri, bütünlüyci karşıtlık türüne dâhildir. Bu sözcükler, orta bir terim kabul etmez ve aynı anlam alanının her iki ucunu da kapsarlar. Bir durum ya da özellik, ya ayrı ya da tektir (birleşik). Aşağıdaki tümcede, ayrı sözcüğü sıfat olarak kullanılırken, ortak sözcüğü belirteç görevinde kullanılmıştır.

Gazeteye göre her darbeci askerin **ayrı** odası bulunuyor **ancak** mutfak ve salon **ortak** kullanılıyor (D.yy.09.06).

3.18. X (...) -ArAK Y (...)

flu : net

Flu : net sözcükleri, dereceli karşıtlık türüne örnektir. Bu sözcükler çeşitli niteleyicilerle derece açısından çeşitlendirilerek "daha flu, en net" biçiminde ifadeler kurulabilir. Örnek tümcede flu sözcüğü belirteç görevinde kullanılırken, net sözcüğü sıfat görevinde kullanılmıştır.

Arka plandaki detaylar iyice **flu** hale getirilerek daha **net** pozların elde edilmesi mümkün kılınıyor (T.yy.19.10).

3.19. ...+DAn X ...+DAn Y

önce : sonra

Önce : sonra sözcükleri, dereceli karşıtlık türüne dâhildir. Bu sözcükler; en, daha, çok vb. derece niteleyicilerle derecelenebilir. Önce : sonra sözcükleri, aşağıdaki tümcede belirteç görevinde kullanılmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi **senden önce** vardı, **senden sonra** da olacak (G.CA-SS.13.10).

3.20. X+DAn Y+A

iç : dış

Mısırlılar, tüm organları çıkarıp, bedeni **içten dışa** tuzlu bir karışımla kaplıyorlardı (T.yy.04.09).

3.21. X aksine (...) Y

zorluk çıkar- : kolaylaştır-

Zorluk çıkar- : kolaylaştır- sözcükleri, dereceli karşıtlık türüne örnektir. Bu sözcükler; daha, en, çok vb. derece niteleyiciler olarak farklı oranları ifade edebilirler. “Sorunun zorluk derecesi” vb. ifadelerde görüldüğü gibi *zor* sözcüğü işaretli üyeyken, *kolay* sözcüğü işaretli üyedir. Dereceli karşıtlık türünün bir özelliği olarak belirtilen kutupluluk ise bir sorunun birine kolay gelirken, diğerine zor gelmesi olarak açıklanabilir. Bu sözcükler, aşağıdaki tümcede eylem görevinde kullanılarak karşıtlık ilişkisi oluşturmuşlardır.

Çok büyük zorluk çıkarmıyorlar aksine işlerinizi kolaylaştırıyorlar (G.BK.30.12).

3.22. X ... -DIĞInDA Y ... (DIĞInDA)

sorul- : yanıt alın-

Sorul- : yanıt alın- sözcükleri, ilişkisel karşıtlık türüne örnektir. Bu sözcükler, karşılıklı yapıma anlamı taşırlar. A, B’ye soru sorarsa B, A’ya cevap verir. Burada şu noktaya dikkat çekmek gerekir. Daha önceki maddelerde geçen soru : cevap sözcükleri, bütünleyici karşıtlık türündeyken; sor- : yanıtla- sözcükleri, ilişkisel karşıtlık türündedir. Çünkü eylemler, karşılıklı yapıma anlamı taşıırken; ad türündeki soru : cevap sözcükleri, bütünleyici olma özelliğine sahiptirler. Aşağıdaki tümcede sorul- sözcüğü, geçici ad görevinde kullanılırken, yanıt alın- sözcüğü, eylem görevinde kullanılmıştır.

Durumu sorulduğunda ayna üzerinden yanıt alınabiliyor (Ek.AC.10.01).

3.23. Ne X ... ne (de) Y ...

büyük : küçük

Bir atasözümüz var; “Ne büyük ol asıl, ne küçük ol basıl.” diye (S.yy.12.12).

3.24. X-DUKDAn sonra (...) Y

dondur- : aktif et-

Dondur- : aktif et- sözcükleri, ilişkisel karşıtlık türüne örnektir. Bu eylemler arasında karşılıklı olma ilişkisi vardır. A, B’yi aktif ederse B, A tarafından aktif edilmiş olur.

Ayrıca bilgisayar üzerinden oturum açmaya çalışıyorsanız açamazsınız, instagram hesabını dondurduktan sonra telefon üzerinden giriş yaparak aktif etmeniz gerekmektedir (T.yy.07.10).

3.25. X ...+DAn ziyade Y ...

ön : arka

Ön : arka sözcükleri, yön gösteren karşıtlık türüne örnektir. Sağlık (2007: 24), Lyons (1977: 281) ve Aksan (2009: 131) da bu sözcükleri, eserlerinde yön gösteren karşıtlık başlığı altında işlemişlerdir. Ayrıca Arat (1965: 8-12) da çalışmasında *önde*, *ön tarafta* (*öngre*) ve *arkada* (*kuriya*) sözcüklerine yön gösteren karşıt sözcükler olarak yer vermiştir. Ön : arka sözcükleri, aşağıdaki tümcede sıfat görevinde kullanılmıştır.

Pozisyon kısırlığında, Tolga’nın ön taraftan ziyade, arka mahallede takım savunmasıyla meşgul olmasının payı yüksekti (S.EO.05.03).

3.26. X+DAn ... Y+DAn

kamu : özel

Kamu : özel sözcükleri, bütünleyici karşıtlık türüdür. Bu sözcükler, orta bir terim içermez. Dolayısıyla bu sözcükler, bireysel ve toplumsal konularla ilgili anlam alanının her iki ucuna da işaret ederek birbirlerini bütünler. Kamu : özel sözcükleri, örnek tümcede ad görevinde kullanılmıştır.

2017'de yapılan ankete *kamudan* 75, *özel sektörden* ise 166 LGBTİ çalışanı katılmış (Ek.DT.30.06).

3.27. X (...) + DAn Y (...)**ham : işlenmiş**

Ham : işlenmiş sözcükleri, bütünleyici karşıtlık türüne örnektir. Bu sözcükler, ürünler ile ilgili aynı anlam alanını paylaşırlar ve orta bir terime izin vermezler. Bir ürün ya işlenmiştir ya da hamdır. Ham : işlenmiş sözcükleri, aşağıdaki tümcede sıfat görevinde kullanılmıştır.

Turkcell'e dünyada "dijital operatör" olarak bakıldığını ifade eden Terzioğlu, ham data hizmetinden "işlenmiş data" yani dijital servise geçtiklerini, ses, data, arama motoru, anlık mesajlaşma, mesaj, televizyon, bulut, ödeme gibi farklı hizmet sunduklarını belirtti (T.yy.28.01).

3.28. X de ... Y de**üretici : tüketici**

Üretici : tüketici sözcükleri, bütünleyici karşıtlık türüne örnektir. Bu sözcükler, sürekli bir çağrışım ilişkisi içerisindedirler. Ayrıca bu sözcükler arasında orta bir terim bulunmaz. Aşağıdaki tümcede bu sözcükler, ad görevinde kullanılarak karşıtlık ilişkisi oluşturmuşlardır.

Üretici de satıcı da tüketici de şikayetçi (Ek.GüKa-ÖK.21.06).

3.29. X kadar Y**sat- : al-**

"Sattığın kadar al." yaptırımının uygulanması halinde ise Terim'in düşünmediği isimler gönderilecek ve kaynak yaratılacak (S.yy.06.06).

3.30. Yarı X yarı Y**kamu : özel**

İspanya'nın yarı kamu yarı özel bir kurumları var (Ek.EE.23.03).

3.31. gerek X gerekse Y**yurt dışı : yurt içi**

Yurt dışı : yurt içi sözcükleri, yön gösteren karşıtlık türüne dâhildir. Bu sözcükler farklı durumlarda dikey ya da yatay ilişkileri ifade edebilirler. Bu sözcükler aşağıdaki tümcede ad görevinde kullanılarak karşıtlık ilişkisi meydana getirmiştir.

Küçük yaşta enstrüman çalmaya başlayan ikiz kardeşler, gerek yurt dışında gerekse yurt içinde birçok etkinlik ve yarışmada birincilik kazandı (Eğ.yy.30.07).

3.32. X (...) -mAK yerine Y (...)**yüksek : düşük**

Benzer durumda olan mükellefler; **yüksek** oranlı emlak vergisi **ödemek yerine** ilgili belediyeye başvurarak, fiilen konut olarak kullandıkları mülkleri için **düşük** oranlı (konut) emlak vergisi ödeyebilirler (Ek.AhK.01.05).

3.33. Daha X ... daha Y ...**az : fazla**

Az : çok / fazla sözcükleri, dereceli karşıtlık türüne örnektir. Bu sözcükler; en, daha, çok gibi derece niceleyicilerle nitelenerek farklı boyutları gösterirler. Az : fazla sözcükleri, aşağıdaki tümcede sıfat görevinde kullanılmıştır.

“Daha az nefret, daha fazla diyalog ve daha derin uluslararası iş birliği gerekiyor.” dedi (D.RC.16.01).

3.34. X... -sA (dA) Y**hayal : gerçek**

Hayal : gerçek sözcükleri, bütünlüyci karşıtlık türüne örnektir. Bu sözcükler, aynı anlam alanının iki ucunu da kapsar ve orta bir terim barındırmazlar. Bir durum ya hayaldir ya da gerçektir. Bu sözcükler, aşağıdaki tümcede ad görevinde kullanılarak karşıtlık ilişkisi meydana getirmiştir.

Ancak çözümü var: Hayaller beyaz olsa da gerçek mavi yaka... (Eğ.HA.24.12).

3.35. ... X-DIysA Y ...**yüksel- : düş-**

Yüksel- : düş- / çakıl- sözcükleri, ilişki karşıtlık türüne dâhildir. Bu sözcükler arasında karşılıklı yapıma ifadesi vardır. Ayrıca bu karşıtlık türü, işteş karşıtlık olarak da adlandırılmıştır.

Değişken: Bitcoin'in değer grafiğine baktığımızda herkesin aklından Bitcoin yatırımı yapmak geçebilir ancak Bitcoin değeri nasıl hızla yükseldiyse düşme riski de o kadar fazla (T.yy.01.01).

3.36. X mi yoksa Y mi**yüksel- : çakıl-**

Yükselecek mi yoksa çakılacak mı? (T.yy.01.01).

3.37. mi ... X yoksa ...mi ... Y**iyi : kötü**

Bilim insanları virüsün mü soğukta daha iyi çalıştığını yoksa bağışıklık sisteminin mi soğukta kötü çalıştığını bilmiyordu (T.yy.04.09).

3.38. X+In tersine ... Y**enflasyon : deflasyon**

Enflasyon : deflasyon sözcükleri, bütünleyici karşıtlığa örnektir. Bu sözcükler, para ile ilgili anlam alanının her iki ucuna işaret eder ve orta bir terime izin vermez. Bu sözcükler, tümcede ad görevinde kullanılarak karşıtlık ilişkisi meydana getirmiştir. Enflasyon : deflasyon sözcükleri, aşağıdaki tümcede ad görevinde kullanılmıştır.

Enflasyonun tersi olarak da açıklanan deflasyon, ülkede para arzı, kamu harcamaları, tüketim talebi ve yatırım harcamalarında azalış olması sonucunda ortaya çıkıyor (Ek.yy.09.11).

3.39. X+In Y+A göre

arz : talep

Arz : talep sözcükleri, ilişkisel karşıtlık türüne dâhildir. Bu iki sözcük arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Örneğin, talep edilen ürüne göre arzın oluşturulması gibi. Bu sözcükler, aşağıdaki tümcede ad görevinde kullanılarak karşıtlık ilişkisi meydana getirmiştir.

İş dünyasında rekabetin arttığını, üst düzey yetenek dünyasında ise yavaş yavaş arzın talebe göre zayıfladığını, dolayısıyla geçen yıl üst düzey yönetici araştırma projeleriyle ilgili oldukça hareketli bir yılı geride bıraktıklarını söyleyen Alkaya, "Geçtiğimiz yıl Türkiye'den yurt dışına atanan ya da şirket değiştirerek yurt dışına giden yönetici sayısında ciddi bir artış oldu." açıklamasını yaptı (Ek.BÖS.28.05).

3.40. X...+A göre Y ...

üst : alt

Kılıç, 3. Lig'de futbol oynamanın daha zor olduğunu savunarak, kalite ve şartların üst liglere göre alt liglerde inanılmaz değiştiğini ifade etti (S.yy.30.11).

3.41. (...) X (...) +A karşın (...) Y

küçük : büyük

Maç, küçük buna karşın futbol, büyüktür (G.İÖ.22.04).

3.42. ... X+DAn (...) Y+A kadar

teslim et- : teslim al-

Teslim et- : teslim al- sözcükleri, ilişkisel karşıtlık türüne örnektir. A, B'ye teslim edilirse B, A'yı teslim almış olur.

Sınav Evrakı Nakil Görevlisi: ÖSYM'de, elektromanyetik kilitle kilitlenmiş araçlara yüklenen sınav evrakını, sınav merkezi koordinatörlüklerine emniyet görevlilerinin koruması altında götürür ve sınavdan en az bir gün önce ÖSYM Sınav Koordinatörüne Tutanakla imza karşılığında teslim eder. Sınavdan sonra aynı sınav evrakını ÖSYM Sınav Koordinatöründen imza karşılığında teslim alarak ÖSYM'ye getirir (Eğ.yy.08.03).

3.43. X (...) için Y (...)

kuzey : güney

Kuzey : güney sözcükleri, yön gösteren karşıtlık türüne örnektir. Sağlık (2007: 24), Cruse (1986: 223) ve Murphy (2003: 197) de eserlerinde bu sözcüklere yön gösteren

karşıtlık türü altında yer vermişlerdir. Jaszcolt (2002: 17) ise kuzey : güney sözcüklerinin dikey karşıtlığı ifade ettiğini belirtmiştir.

Kuzey gergedanların yavrusu için güney beyaz dişi gergedanlarının taşıyıcı anne olarak kullanması planlanıyor (D.yy.20.03).

3.44. X yerine Y

dümdüz : eğri

Dümdüz : eğri karşıtlık çifti, dereceli karşıtlık türüne örnektir. Bu sözcüklerde düzlük ifadesi kapsayıcı konumdadır. Dolayısıyla düz, işaretli üyeyken; eğri, işaretli üyedir. Ayrıca bu sözcükler; en, daha gibi derece değiştiriciler olarak farklı oranları işaretleyebilirler. Dümdüz : eğri sözcükleri, aşağıdaki örnek tümcede sıfat görevinde kullanılmıştır.

Dünya yüzeyi küresel bir eğri olduğu için, iki nokta arasındaki en kısa mesafe de dümdüz yerine eğri bir çizgi olmaktadır (T.yy.04.09).

3.45. X (...) yanı sıra Y (...)

arka : ön

16 megapiksel (yazılım interpolasyonu ile) arka kameranın yanı sıra 8 megapiksel (yazılım interpolasyonu ile) ön kameraya sahip Alcatel 3, geliştirilmiş ön flaş özelliği sayesinde düşük ışık koşullarında kaliteli selfie çekimleri sağlıyor (T.yy.30.07).

3.46. X (...) + DAn Y (...) + A

uzak : yakın

Uzak : yakın sözcükleri, dereceli karşıtlık türüne örnektir. Bu sözcükler; en, daha, çok gibi derece niteleyiciler alabilirler. "Uzaklığı ne kadar?" gibi ifadelerde görüleceği üzere uzak : yakın sözcüklerinin işaretli üyesi uzakken, işaretli üyesi yakındır. Uzak : yakın sözcükleri, aşağıdaki tümcede ad görevinde kullanılmıştır.

Yönetmeliğe pansiyonlu okullara, belirlenen pansiyon kontenjanı kadar "uzaktan yakına" ilkesi gözetilerek tercihe göre yerleştirme yapılmasıyla ilgili hüküm konuldu (Eğ.yy.01.09).

Sonuç

Bu çalışmada, karşıtlık ile ilgili yapılan tanımlar dikkate alınarak yeni bir söz dizimsel tanım önerisi sunulmuştur.

1. Akşehirli'nin (2015: 248) yapısal karşıtlık tetikleyicisi olarak adlandırdığı yapılar 15'tir. Çalışmada bu yapıların dışında 31 yapı daha tespit edilmiştir. Buna göre Akşehirli'nin çalışmasıyla ortaklaşan yapılar; X Y (tekrar), X (...) değil Y, (...) X ya da / veya (...) Y, X (...) ama Y, (...) X (...) ise Y, X mi yoksa Y mi, Ne X (...) ne (de) Y, X yerine Y, (...) X (...) ve (...) Y, Hem X (...) hem (de) Y (...) ve X, Y ve Z'dir.

Tablo 2. Karşıtlık Yapıları

	Karşıtlık Yapıları		Karşıtlık Yapıları
1	(...) X (...) ve/, /Ø/ -(...) Y (...)	24	X-DUKDAn sonra (...) Y
2	X (...) -Ip (...) Y	25	X ...+DAn ziyade Y ...
3	(...) X+ (...) (n)In (...) Y+(s)I	26	X+DAn ... Y+DAn
4	X Y (tekrar grubu)	27	X (...)+DAn Y (...)
5	(...) X ya da (...) Y	28	X de ... Y de
6	Hem X (...) hem (de) Y (...)	29	X kadar Y
7	(...) X -(Ar)ken (...) Y ...	30	Yarı X yarı Y
8	X (...) ile /+(y)lA Y (...)	31	gerek X gerekse Y
9	X, Y ve Z	32	X (...) -mAK yerine Y (...)
10	X (...) değil Y (...)	33	Daha X ...daha Y...
11	X (...) ama Y (...)	34	X...-sA (dA) Y
12	... X ve/veya (...) Y	35	... X-DIysA Y ...
13	... X+ A ...Y	36	X mi yoksa Y mi
14	... X... ise Y	37	mi ... X yoksa ...mi ... Y
15	... (önce) X ...sonra Y	38	X+In tersine ... Y
16	Kimi(si) (...) X kimi (...) Y	39	X+In Y+A göre
17	X (...) ancak Y (...)	40	X...+A göre Y ...
18	X (...) -ArAK Y (...)	41	(...) X (...) +A karşın (...) Y
19	...+DAn X ...+DAn Y	42	... X+DAn (...) Y+A kadar
20	X+DAn Y+A	43	X (...) için Y (...)
21	X aksine (...) Y	44	X yerine Y
22	X ...-DIğInDA Y ...(DIğInDA)	45	X (...) yanı sıra Y (...)
23	Ne X ... ne (de) Y ...	46	X (...)+DAn Y (...)+A

2. Türk dili ile ilgili kaynakların çoğunda karşıtlık ilişkisi kurduğu belirtilen ilgeç ve ilgeç öbekleri, bağlaç, ulaç ve ulaç öbekleri ve tekrar gruplarına verilen örneklerin aslında karşıtlık ilişkisi kurmadığı belirlenmiştir. Bunun en önemli nedeni, verilen örneklerdeki sözcüklerin aynı anlam alanına ait olmamasıdır. Bu bağlamda, karşıtlık kavramı ve bu kavramın kurduğu alt türlerin kapsamlı olarak ele alınması gerektiği sonucuna varılmıştır.

3. Kaynaklarda karşıtlık ilişkisi kuran sözcük türleri arasında adlara, sıfatlara, eylemlere ve belirteçlere değinilmemesi, karşıtlık ilişkilerinin kurulması ve yorumlanması noktasında birtakım eksikliklere yol açmıştır. Bu çalışmada, söz dizimsel yapılar ile birlikte adlar, sıfatlar, eylemler ve belirteçlerin de karşıtlık ilişkisinin kurulmasında büyük bir rol oynadığı ortaya konmuştur.

4. Karşıtlık, hem söz dizimsel hem de anlam bilimsel ilişkilerin karşılıklı olarak ele alınmasıyla oluşan bir yapı olmalıdır. Bu şartın yerine getirilmesi hâlinde farklı bağlamlarda çeşitli karşıtlık türleri ve yapılarını kesin bir biçimde açıklamanın da önü açılacaktır.

Yazar ve Haber Adları Kısaltma Listesi

AC: Ahmet Can
 AhK: Ahmet Karabıyık
 BK: Berkay Kunt
 BÖS: Burcu Özçelik Sözer
 CA: Canan Altıntaş
 CB: Ceren Boztepe
 D.: Dünya haberleri
 DT: Deniz Türsen
 EE: Elif Ergu
 Eğ.: Eğitim haberleri
 Ek.: Ekonomi haberleri
 EO: Emre Oktay
 G.: Gündem haberleri
 GöK: Gönül Koca
 GüKa: Gül Kaba
 HA: Hakan Aydoğdu
 İÖ: İpek Özbey
 ÖK: Özgür Kumanovalı
 RC: Razi Canikligil
 S.: Spor haberleri
 SS: Selahattin Sönmez
 T.: Teknoloji haberleri

Kısaltmalar ve İşaretler Listesi

: : Karşıtlık ilişkisi bildirir
 / : veya
 + : Adlara getirilen işaret
 - : Eylemlere getirilen işaret
 ... : Karşıtlık sözcüğün bağlandığı öge(ler)
 (...) : Parantez içi ihtiyari (var veya yok)
 Ø : Sıfır biçimbirim
 A : /a, e/
 bk.: Bakınız
 COCA: The Corpus of the Contemporary American English (Çağdaş Amerikan İngilizcesi Derlemi)
 D : /d, t/
 HG : Hürriyet Gazetesi
 I : /i, i, (u, ü)/
 LOC: Sözlüksel anlam (lexical meaning), varlıkbilim (ontologies) ve yorumlama (construals)
 X Y: İkili karşıtlık simgeleri
 yy.: Yazar yok
 Z: Çoklu karşıtlıkta üçüncü simge

Kaynaklar

- Aarts, B. & McMahon, A. (2006). *The Handbook of English Linguistics*. United States: Blackwell Publishing.
- Akçataş, A. (2011). A Study On Antonymous Relations In Turkey Turkish Proverbs And Idioms. *Turkish Studies*, 6 (1), 311-322.
- Akın, L. (2004). *Türkiye Türkçesinde Bağlaçlar*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkuş, A. (2007). *Reşat Nuri Gültekin'in "Acımak" Adlı Romanın İlk Seksen Sayfanın Söz Dizimi İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin Sözcük Varlığı*. Ankara: Engin Yayınları.
- Aksan, D. (2009). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınları.
- Aksoy, F. (2006). *Beş Şehr'in Söz Dizimi ve Bunun Dilbilgisi Öğretiminde Kullanılmasına İlişkin Bazı Teklifler*. Doktora Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akşehirli, S. (2004). *Temel Anlambilim (Semantik) Kavramları Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akşehirli, S. (2014). Dereceli Karşıtlık Anlamlılarında Belirtisizlik ve Ölçek Yapısı. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 10 (1), 47-66.

- Akşehirli, S. (2015). Yapısal Karşıtlık Tetikleyicileri ve Söylemsel Karşıtlıklar. 28. *Ulusal Dilbilim Kurultayı*, Sakarya Üniversitesi (8-9 Mayıs 2014). 243-260.
- Akşehirli, S. (2017). Eş Kullanım Varsayımına Göre Türkçede Kurallı Karşıtlık Anlamlılık. 30. *Ulusal Dilbilim Kurultayı*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesi (13-14 Mayıs 2016). 289-296.
- Akşehirli, S. (2018). Türkçede Bağlımlı Karşıtlık Anlamlılık. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 41-60.
- Aktaş, T. (1994). Metin Oluşumunda Bağlaçların Yeri. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 505, 53-64.
- Anton, J. P. (1985). *Aristotle's Theory of Contrariety*. London: Routledge and Paul Press.
- Arat, R. R. (1965). Türkçede Cihet Mefhumu ve Bunun ile İlgili Tabirler. *Türkiyat Mecmuası*, 14, 1-24.
- Arpaz, E. (2014). *Türkçe ve Fransızcada Zıtlık Bildiren Zarf Tümleçlerinin Karşılaştırılarak İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aslan, M. (2012). *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Erzurumlu Tahsin Adlı Öyküsünde Söz Dizimi*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atabay, N., Özel, S. & Kutluk, İ. (2003). *Sözcük Türleri*. İstanbul: Papatya Yayınları.
- Balıkçı, S. (2008). *Eklemeli ve Bükünlü Dillerde Sebep-Sonuç, Etki-Amaç ve Zıtlık-Tezat İfade Eden Yan Cümleciklerin Söz Dizimsel Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Banguoğlu, T. (2000). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baydar, T. & Baydar E., A. S. (2001). Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16, 27-47.
- Benhür, H. M. (1993). *Türkiye Türkçesinde Sıfat-Fiil ve Zarf-Fiil Eklerinin Fonksiyonları*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilgin, M. (2002). *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Boyne, R. (2016). *Foucault ve Derrida Aklın Öteki Yüzü* (Çev. İ. Yılmaz). Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Boz, E. (2007). *Türkiye Türkçesinde +{A} Durum Biçimbirimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Cantürk, Y. (2010). *Reşat Nuri Güntekin'in Yaprak Dökümü Romanında Söz Dizimi*. Yüksek lisans tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ceylan, N. (2005). *Haldun Taner'in Öykülerinde Cümle Bağlayan Bağlaçlar*. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cruse, D. A. (1986). *Lexical Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cruse, D. A. (2000). *Meaning in Language, An Introduction to Semantics and Pragmatics*. New York: Oxford University Press.
- Crystal, D. (2007). *A Dictionary of Linguistics & Phonetics*. United States: Blackwell Publishing.
- Çakır, A. (2013). *Refik Halit Karay'ın İstanbul'un Bir Yüzü Adlı Romanında Söz Dizimi*. Yüksek Lisans Tezi. Yozgat: Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, M. (1999). dA'nın İşlevleri. *Dilbilim Araştırmaları*, 25-32.
- Çiftçi, M. (2007). Tanzimat Dönemi ve Günümüz Romanlarında Cümle Bağlayıcı Bağlaçların İşlevleri ve Kullanım Sıklıkları. *Türk Dili*, 147-161.
- Daşdemir, M. (1995). *Tarık Buğra'nın Romanlarında Sözdizimi*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Deny, J. (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)* (Çev. A. U. Elöve ve A. Benzer). İstanbul: Maarif Matbaası.
- Dinar, T. (2018). *Türkiye Türkçesinde Söz İçi Karşıtlık*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Dinçer, Ş. (2008). *Türkiye Türkçesinde "Ad+durum biçimbirimi+ilgeç" Yapısındaki İlgeç Öbeklerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Divanoğlu, G. (2010). *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın 'Mürebbiye' Adlı Eseri Üzerine Sözdizimi (Sentaks) İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, E. (2009). Osmanlı Türkçesinde Kullanılan Farsça Yapılı Karşıtlama Cümleleri. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi, İstanbul Kültür Üniversitesi (27-28 Ağustos 2007)*. 153-165.
- Doğan, G. (1994). Ama Bağlacına Edimbilimsel Bir Bakış. *Dilbilim Araştırmaları*, 201-202.
- Durmaz, C. (2008). *Yûnus Emre Divanı'nda ve Risâletü'n-Nushiyye'de Kelime Grupları ve Söz Varlığı*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ebcim, A. (2013). *Zıtlık Kavramının Sanatın Araç Olarak Kullanımıyla Heykel Sanatında Sorgulanması*. Yüksek Lisans Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Ediskun, H. (2003). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Efendioğlu S. (2006). Cümle Menşeli Edatlar. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 31, 193-207.
- Efendioğlu, S. (2007). Edatların Sınıflandırılması. *Erciyes Dergisi*, 353, 1-7.
- Egan, R. F. (1968). Survey of the History of English Synonymy. *Merriam Webster's New Dictionary of Synonyms* (Ed. P. Gove). United States: Springfield, 5a-31a.
- Eker, S. (2009). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Emre, A. C. (1945). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Emre, A. C. (1955). Türkçede Cümle -I. Ünlemden Cümleye-. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 103-180.
- Emre, N. (2009). *Yapı ve İşlev Bakımından Oğuz Atay'ın 'Tehlikeli Oyunlar' Romanında Çekim Edatları*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, M. (2006). *Kelime Grupları ve Cümle Bilgisi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım.
- Ergül, H. (2015). *Kemal Tahir'in Devlet Ana romanı ile Tarık Buğra'nın Osmancık Romanının Söz Dizimi Çalışması*. Yüksek Lisans Tezi. Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erkcan, M. (2004). *Faruk Nafiz Çamlıbel'in Han Duvarları Adlı Şiir Kitabı Üzerinde Söz Dizimi İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erkul, R. (2004). *Cümle ve Metin Bilgisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Fraizer, L., Clifton, C. & Stolterfoht, B. (2008). Scale Structure: Processing Minimum Standard and Maximum Standard Scalar Adjectives. *Cognition*, 106 (1), 299-324.
- Gao, C. & Zheng, Q. (2014). A Linguistic Study of Antonymy in English Texts. *Journal of Language Teaching and Research*, 5 (1), 234-238.
- Gathercole, V. C. (1989). Contrast: A Semantic Constraint. *Child Language*, 16 (3), 685-702.
- Gencan, T. N. (2007). *Dilbilgisi*. Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayıncılık.

- Gül, H. (2007). *Peyami Safa'nın 'Mahşer' Adlı Eseri Üzerine Cümle (Sentaks) Çalışması*. Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günay, Ö. (2009). *Peyami Safa'nın 'Fatih Harbiye' Romanı Üzerine Cümle (Sentaks) Çalışması*. Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günay, V. D. (2007). *Sözcükbilime Giriş*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Gürer, İ. G. (2015). *Buket Uzuner'in Karayel Hüznü Adlı Eserinin Söz Dizimi İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güzel, F. (2007). *Peyami Safa'nın 'Yalnızız' Romanında Söz Dizimi*. Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hacıeminoğlu, N. (2015). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.
- Hatiboğlu, V. (1972). *Türkçenin Sözdizimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1981). *Türk Dilinde İkileme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Herrmann, D. J., Chaffin, R., Conti, G., Peters, D. & Robbins, P. H. (1979). Comprehension of antonymy and the generality of categorization models. *Journal of experimental psychology: Human Learning and Memory*, 5, 585-597.
- Hürriyet Gazetesi (21.07.2019) <http://www.hurriyet.com.tr/index/?d=20190718>
- Jones, S. (2002). *Antonymy A Corpus- Based Perspective*. London: Routledge Press.
- Jones, S., Murphy, M. L., Paradis, C. & Willners, C. (2012). Antonymy and Antonyms. *Antonyms in English: Construals, Constructions and Canonicity*. England: Cambridge University, 1-10.
- Justeson, J. S. & Katz, S. M. (1991). Co-occurrences of Antonymous Adjectives and Their Contexts. *Computational Linguistics*, 17, 1-19.
- Kara, F. (1996). *Sait Faik'in Kısa Hikâyelerinde Söz Dizimi*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kara, F. (2001). *Namık Kemal'in Mektuplarında Söz Dizimi*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kara, F. (2009). Edat ve Zarf Üzerine Bazı Düşünceler. *Turkish Studies*, 4 (3), 1281-1300.
- Karaağaç, G. (2009). Edat Üzerine Düşünceler. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 5, 157-169.
- Karaağaç, G. (2011). *Türkçenin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karaağaç, G. (2018). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, L. (2009). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karakurt, A. (2007). *Emine Işınsu'nun Romanlarında Söz Dizimi*. Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaşin, H. (2008). Bağlaç Görevinde Kullanılan 'Ya'nın Anlamsal İşlevleri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 215-227.
- Kaynak, O. (1969). Türkçede Bağlaçlar. *Türk Dili*, 209, 697-705.
- Kempson, R. M. (1977). *Semantic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kerslake, C. & Göksel, A. (2005). *Turkish A Comprehensive Grammar*. London and New York: Routledge Press.
- Khan, H. (2014). *Mustafa Kutlu'nun Uzun Hikâye Adlı Eseri Üzerine Bir Söz Dizimi (Kelime Grupları) İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kıran, Z. (2002). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Kurt, P. (2006). *Zarf-Fiillerin Anlam Farklılıklarının Kavratılması*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lee, C. B. (2001). *The Information Status of English If - clauses in Natural Discourse*. 483-505.
- Lee, H. K. (2013). Antonymy and Gradability: A Corpus - Based Approach on English Gradable Antonyms. *Linguistic Research*, 30 (2), 335-354.
- Lehrer, A. (1985). Markedness and Antonymy. *Journal of Linguistics*, 21 (2), 397-429.
- Li, S. (2005). *Peyami Safa'nın Fatih Harbiye Romanının Sentaksı Üzerine Bir İnceleme*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lyons, J. (1977). *Semantics: 1*. New York: Cambridge University Press.
- Lyons, J. (1995). *Linguistic Semantics: An Introduction*. United States: Cambridge University Press.
- Maciuszek, J. (2008). Processing Negation in the Context of Adjectival Antonymy. *Psychology of Language and Communication*, 12 (2), 17-43.
- Muehleisen, V. L. (1997). *Antonymy and Semantic Range in English*. Doktora Tezi. Northwestern: Northwestern University.
- Murphy, M. L. (2003). *Semantic Relations and the Lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nakiboğlu Yaman, M. (2008). *Hüseyin Nihal Atsız'ın 'Bozkurtlar Diriliyor' Romanında Söz Dizimi*. Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nihal, B. (2010). *Hüseyin Nihal Atsız'ın Ruh Adam Romanında Söz Dizimi*. Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Onan, B. (2014). *Anlama Sürecinde Türkçenin Yapısal İşlevleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ortopolat, Ş. (2008). *Peyami Safa'nın Mahşer Romanında Yan Cümleler*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcan, K. (2014). *Ahmed Mithat Efendi'nin 'Müşahadat' Adlı Eserinin Söz Dizimi Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkan, M. & Sevinçli, V. (2015). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar Yayıncılık.
- Özmen, M. (2013). *Türkçenin Sözdizimi*. İstanbul: Karahan Kitabevi.
- Palmer, F. R. (2001). *Semantik Yeni Bir Anlam Projesi*. (Çev. R. Ertürk). Ankara: Kitabiyat Yayınları.
- Paradis, C. (2010). Good, Better and Superb Antonyms: A Conceptual Construal Approach. *In The Annual Texts by Foreign Guest Professors*, 3, 385-402.
- Paradis, C. (2011). A Dynamic Construal Approach to Antonymy. *Selected Papers on Theoretical and Applied Linguistics*, 19, 33-42.
- Paradis, C. & Willners, C. (2011). Antonymy: From Conventionalization to Meaning Making. *Review of Cognitive Linguistics*, 9 (2), 367-391.
- Politzer, G. (2003). *Felsefenin Temel İlkeleri*. (Çev. M. Doğan). Ankara: Yeryüzü Yayınları.
- Sabırlı, N. (2010). *Arif Nihat Asya'nın Sevgi Mektupları Adlı Eseri Üzerine Bir Söz Dizimi (Kelime Grupları) İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sağlık, G. S. (2007). *Türk Dilinde Yön Gösteren Karşıtlıklar Aşağı : Yukarı Sözcükleri*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Sağlık Şahin, G. S. (2018). Yayımlanışının Yüzüncü Yılında Atebetü'l-Hakayık'ta Karşıtlıklar. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3, 467-478.
- Sazak, Ş. (2019). *Türkiye Türkçesinde Karşıtlık İşlevli Söz Dizimsel Yapılar*. Doktora Tezi. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sev, G. (2012). Bağlama Edatlarıyla Bağlanan Cümleler Bağlama Grubu Oluşturabilir mi? *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (12), 107-122.
- Süzer, H. (2016). *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 'Saatleri Ayarlama Enstitüsü' Romanının Söz Dizimi Bakımından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şeker, A. (2015). *Peyami Safa'nın Bir Tereddüdün Romanı Adlı Eseri Üzerine Söz Dizimi Çalışması*. Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şen Ertürk, N. (2014). *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu'nda Söz Dizimi*. Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şenyüz, F. (2007). *Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Söz Dizimi*. Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şeyda, A. (2011). *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat'ında Söz Dizimi*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuğlacı, P. (1987). *Türkçede Anlamdaş ve Karşıt Kelimeler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü (21.07.2019) <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkmen, Orhan (2013). *İskender Pala'nın 'Babil'de Ölüm İstanbul'da Aşk' ile 'Şah&Sultan' Romanlarının Söz Dizimi İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uçar, A. (2009). *Türkçe Eylemlerde Çokanlamlılık: Uygunluk Kuramı Çerçevesinde Bir Çözümleme*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Umamoto, Y. (2012). *Türkçe ve Japoncada Sözdizimi*. Doktora tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üstünova, K. (2006). Ama'nın İşlevleri. *U. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 79-92.
- Üstünova, K. (2014). *Türkiye Türkçesinde Yapı Kavramı ve Söz Dizimi İncelemeleri*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Willners, C. (2001). *Antonyms in Context: A Corpus-Based Semantic Analysis of Swedish Descriptive Adjectives*. Lund: Lunds Universitet Press.
- Yaghoobi, V. (2017). Kaşkay Türkçesinde Aşağı:Yukarı Yön Gösteren Karşıtlıklar Bağlamında Bir Aşağı Yön Göstericisi Kotı/Kota Sözcüğü Üzerine. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4, 85-119.
- Yıldırım, F. Ç. (2010). *Türkçede Belirteç Tümcecikleri: Sözbilimsel Yapı Çözümlemesi Çerçevesinde Bir Sınıflandırma Önerisi*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zashevili, E. (2010). *Reşat Nuri Güntekin'in Acımak Romanı Üzerinde Söz Dizimi İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zeydan, S. (2008). *The Analysis of Contrastive Discourse Connectives In Turkish*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Enformatik Enstitüsü.

